



Marytė Leliugienė

Dailės terapijos taikymo galimybės

Metodinis leidinys

Šis leidinys išleistas finansiškai padedant Europos Bendrijai.
Čia išdėstytos dailės terapijos studijos „Rafaelis“ pažiūros ir pozicija
ir dėl to jos jokių būdu negali būti traktuojamos kaip oficiali
Europos Bendrijos pozicija.



*Leidėjas VŠĮ „Rafaelis“
Knygos redaktorė Aldona Dapkutė*

2002

TURINYS

Išvadinis žodis	5
Pratarmė	11
IšVADAS	
Tyrimo problemos pristatymas	12
Sveikos ir nesveikos šeimos bruožai	13
Pagrindiniai rizikos grupės vaikų bruožai	14
Laisvas piešimas – viena iš tinkamiausių priemonių dirbant su rizikos grupės vaikais	16
Atstumtų vaikų tyrimai Lietuvoje	17
TEORINĖ DALIS	
Dailės terapijos istorija	18
Dailės terapijos teorinis pagrindimas	19
Dailės terapijos praktinis taikymas	20
Grupės sudarymo principai, darbo forma, trukmė	21
Rekomenduotini grupės sudarymo principai, darbo forma, trukmė	22
Darbo vieta	22
Techniniai klausimai	23
TYRIMAS	
Keliama hipotezė	24
Tyrimo metodika	24
Tiriamieji	25
Tiriamųjų psichosocialinė charakteristika	26
Tyrimo eiga	27
Bendri socialinių įgūdžių skalių sudarymo principai	27
Socialinių įgūdžių skalės kintamųjų lentelės sudarymui atranka	28
Penkiabalės socialinių įgūdžių (indikatorių) vertinimo skalės sudarymas	29
Kitos tyrimo priemonės	31
Keliami tikslai ir tyrimo pradžia	31
Rezultatų aptarimas	31
Pirmas etapas – tamsūs piešiniai	33
Antras etapas – šviesesni piešiniai	34
Trečias etapas – šviesūs piešiniai	35
Ketvirtas etapas – konkretūs piešiniai	40
Specialistų atsiliepimai apie dailės terapijos užsiėmimus	41
Tyrimo rezultatų apibendrinimas ir išvados	42
Santrauka	44
Reziumė	45
Priedas Nr. 1	46
Priedas Nr. 2	46
Priedas Nr. 3	48
Priedas Nr. 4	49
Priedas Nr. 5	51
Priedas Nr. 6	52
Priedas Nr. 7	58

Įvadinis žodis

Tado „paslaptis“ atsiskleidė tik po metų. Į rytinius užsiėmimus dailės mokykloje vaikinai ateidavo pavėlavę, tarsi nuo šalčio susigūžę. Atrodydavo pavargę, neišsimiegoję, kažko vis sunerimę. Pamokos metu sunkiai susikaupdavo, atsakinėdamas į klausimus ar pokalbio metu vis pridurdavo: „aš negaliu tiksliai išsireikšti“, „aš nežinau, ar teisingai manau“, „greičiausiai aš klystu“, „aš nesugebėsiu“ ir pan. Nors dažnai ir teisingai atsakydavo, ir įdomiai samprotavdavo, ir įžvalgos nestokojo. Bet sunkiai patikėdavo pagyrimu, klasėje stengėsi likti nepastebėtas, niekada nerodė iniciatyvos. Buvo akivaizdu, kad Tadą slegia kažkokie rūpesčiai, jis nepasitiki savimi. Klausiamas, kodėl savimi abejoja, tylėdavo. Vieno individualaus ir neformalaus pokalbio metu paaiškino, kad yra atsilikęs, nes trejus metus nelankė vidurinės mokyklos, kad yra tik aštuntoje klasėje, nors jam jau aštuoniolika. Tai objektyvūs faktai, už kurių jis stengėsi pasislėpti ir savo pasimetimą pateisinti. Bet tai buvo tik tiesos paviršius, tik pasekmė. Pradėjau Tadą stebėti, dažniau kalbinti. Savarankiškų užduočių namie jis neatlikdavo, tad paprašiau tai padaryti klasėje, po pamokų. Susidraugavome. Bet tik po metų Tadas išdrįso pasakyti, kad jo mama nedirba, pastoviai vartoja alkoholį. Sūnaus ji tarsi nemato, niekada nėra pagyrusi, pasidžiaugusi kartu, kai jis pradėjo lankyti vakarinę, įstojo į dailės mokyklą. „Aš jai visai nerūpiu“ – konstatavo Tadas. Šiuo metu viskas klostosi gan neblogai, bet kelyje į sėkmingą gyvenimą jam trūksta ne tik maisto, pinigų...

Kas dirba su vaikais, kurių tėvai vartoja alkoholį, galėtų papasakoti daugybę tokių ir dar skaudesnių istorijų. Apie Tadą kalbu todėl, kad noriu akcentuoti – su tokiais vaikais gali susidurti bet kuris pedagogas ar kitas darbuotojas, ir kad turint žinių tokius vaikus galima atpažinti pagal tam tikrus elgesio modelius ir pan. Geriančių tėvų vaikus sunku atpažinti, nes jie stengiasi išlikti nematomi, nori, kad visi paliktų juos ramybėje. Nerimas, kaltė ir vienatvės siaubas vis didėja. Egzistuoja ne apskritai vien socialiai pažeistų ar rizikos grupei priklausančių vaikų problema. Egzistuoja ir jų „atradimo“ problema. O tada kyla klausimas, kaip galima padėti, jeigu jie „slepiasi“.

M.Leliugienės darbas, pirmiausia, svarbus tuo, kad atkreipiamas dėmesys į alkoholį ar narkotikus vartojančių tėvų, tam tikro tipo rizikos grupės vaikus, kurie tarsi ir nesukelia niekam didelio vargo. Paprastai problemas pas mus imamas spręsti tada, kai visuomenei grėsmingos tampa jų pasekmės: nusikalstamumas, narkomanija, savižudybės... Bet visi skauduliai, kokie jie bebūtų, iš pradžių tūno visuomenės podirvyje, bręsta, laiku negydomi supūliuoja, sprogsa ir užnuodija net sveikąsias dalis.

Viena iš tokių problemų ir yra nuo alkoholio ar narkotikų priklausomų tėvų vaikai, jų realių bėdų, poreikių pažinimas ir pagalba jiems. Svarbu imtis veikti, kol jų problemos dar netapo visuomenei nepakeliamu našta, kai pagalba gali

būti efektyvi, kai dar gali padėti pedagogai, socialiniai darbuotojai, psichologai.

Šeima, kurioje girtaujama, negali atlikti savo funkcijų: darniai ugdyti vaiko asmenybę, patenkinti svarbiausius jos poreikius. Nori jie to ar nenori, bet tėvai yra pavyzdys. Pasak Margaretos Cork, „vaikui saugumo jausmą, savigarbą ir sugebėjimą įveikti sudėtingas vidines problemas teikia jo santykiai – kai duodama ir imama – su tėvais bei kitais žmonėmis“. M.Leliugienė, pasiremddama specialistų tyrimais, išryškina sąveiką: nesveika šeima – rizikos grupės vaikai. Iš pastarųjų ji išskiria *nematomus vaikus*, kaip juos apibūdina suomių terapeutas ir teologas T.Hellsten. Disfunkcinės šeimos fenomeno bei rizikos grupės vaikų problemų pažinimas leido surasti veiksmingus socialinės pagalbos būdus – taikant dailės terapiją ugdyti jų socialinius įgūdžius. Tad šis darbas, pirmiausia, yra skirtas socialiniams darbuotojams. Jis turėtų paskatinti juos labiau susidomėti dailės terapija ir galimybėmis, o taip pat ir praktiškai taikyti aprašytą laisvo piešimo metodą. Taikant dailės terapijos metodikas, klientai išmoksta reikšti savo mintis, jausmus ir patyrimus. Dailės kaip terapijos panaudojimas grindžiamas prielaida, kad kūrybinis procesas gali būti priemonė išspręsti savo emocinius konfliktus, ugdyti savitvardą ir skatinti asmeninį augimą pabrėžė, kad galimybė kurti savo vaizdus ir dalyvauti jų aptarime padeda klientui jausti didesnę atsakomybę ir savo gyvenimo kontrolę.

Kaip parodė M.Leliugienės atliktas tyrimas, laisvo piešimo metodika yra efektyvi dailės terapijos priemonė, įgalinusi motyvuoti vaikus tolimesnei veiklai ir ugdyti jų gebėjimą priimti pagalbą, paskatino vaikus ne tik atsiverti, bet pakėlė ir jų savigarbą. To labiausiai ir stokoja alkoholi vartojančių tėvų vaikai. Daugelis specialistų tvirtina, kad nors geriančių tėvų vaikų kančia pasireiškia įvairiu elgesiu, visiems jiems vienodai būdingas savęs nuvertinimas. Literatūroje nurodoma, jog sąlygas, laiduojančias vaikui savigarbą bei savo vertės pajutimą, būtų galima šitaip apibūdinti: „Tėviška šiluma“, „aiškiai nubrėžtos ribos“ ir „pagarbus elgesys“.

Dailės terapijos proceso dalis yra bandymas žvelgti vidun ir savęs išraiška. „Mes galim žiūrėti į meną kaip į savęs tobulinimo procesą per aktyvų objekto kūrimą“ (Franklin, 1992). Noriu atkreipti dėmesį į laisvo piešimo taikymo specifiką.

Išskirčiau keturis svarbius momentus:

1) laisvo piešimo proceso tikslas – *spontaniška vizualinė raiška*, kurioje įsikūnija iš sąmonės kylantys vaizdiniai (viena iš psichoanalitinės tradicijos dailės terapijos nuostatų);

2) labai svarbi užsiėmimą organizuojančio ir vedančio specialisto (dailės terapeuto, socialinio darbuotojo) *nedirektyvinė pozicija* – t.y. jis darbo pradžioje nenurodo instrukcijų, neduoda jokių rekomendacijų, nepasako temų, nesikiša į darbo procesą, nekoreguoja, nemoko, nesistengia ugdyti piešimo įgūdžių, neanalizuoja estetinių piešinio savybių, nepadedą kurti „gražaus“ paveikslo ir pan.;

3) tai *ilgalaikė, grupinė dailės terapijos forma*, taikoma apibrėžtam tikslui pasiekti;

4) svarbi sudėtinė laisvo piešimo metodikos dalis yra pokalbis, t.y. *piešinių aptarimas*, kuris turi vykti tinkama linkme ir atsižvelgiant į tą grupę sudarančių vaikų problemas.

Todėl specialistas, norintis taikyti šį metodą, turi, pirmiausia, atitinkamai pasiręngti, aiškiai apibrėžti ne tik savo tikslą, bet ir suvokti metodo specifiką.

M.Leliugienė, neteoretizuodama ir nesiremddama žinomais dailės terapijos autoritetais, pasinaudodama vien savo praktinio darbo patirtimi bei vedama intucijos ir empatijos jausmo (būtiniausia bet kokio dailės terapijos proceso sėkmės sąlyga) surado savo autentišką darbo su socialiai pažeistais, uždarais vaikais būdą. Laisvo piešimo terminas šiame kontekste gali būti suprantamas kaip tam tikros dailės terapijos taikymo formos pavadinimas, artimas kai kuriems specialiojoje literatūroje aprašytiems atvejams (Case C. and T.Dalley. 1990) bei su sąmonės vizualizacija susijusiomis dailės terapijos nuostatomis (pvz. P.H.Miller teigia, kad atsipalaidavimo būsenoje ego praranda savo kontrolės galią, ir išstumtos mintys gali patekti į sąmoningumo sritį, 1993) ar laisvųjų asociacijų metodu (Holly N.Viola, 2001). Laisvas piešimas – dar viena dailės terapijos taikymo galimybė.

Apskritai dailės terapija yra nauja Lietuvoje socialinės pagalbos forma dirbant su rizikos grupės vaikais. Kad socialiniame darbe šis metodas gali būti veiksmingas, įrodo autorės darbo patirtis ir kokybinis tyrimas, atskleidęs teigiamus rezultatus. Vertingos ne vien tyrimo išvados, bet ir eigos aprašymas bei užfiksuotos autentiškos vaikų mintys. Pateikti piešiniai ir jų keturių etapų raida akivaizdžiai byloja, kaip vaiko asmenybės ypatumai ir jo problemos atskleidžia, kaip kinta vaiko savęs ir santykių su kitais suvokimas. Ypač įsidėmėtina, kad laisvo piešimo procese vizualinė raiška yra dinamiška, kinta ir įkūnija vaiko vidinius pokyčius, emocinę būseną. Tai svarbus vaiko pažinimo ir instrumentas, ir „dokumentas“, leidžiantis specialistui daryti išvadas ir numatyti realią tolimesnę pagalbą vaikui.

Aptariant laisvo piešimo taikymą dirbant su rizikos grupės vaikais, atsiskleidžia keletas bendrųjų socialinio darbuotojo veiklos aspektų. Socialinio darbo profesijos apraše („Socialinis darbuotojas“, 1997) išskirtos keturios tiesioginės pagalbos klientui uždavinių arba funkcijų grupės. M.Leliugienės darbe išryškėja visų jų praktinis taikymas ir prasmė. Pirmiausia, nustatomas poreikis: surenkama informacija ir išsiaiškinama socialinė problema. Svarbus darbo etapas – pamatyti, rasti tuos „nematomus“, atstumtus ir socialiai uždarus vaikus, kurie priklauso rizikos grupei. Antra, užmezgamas kontaktas su klientu. Tam, kad socialiai uždaram vaikui galima būtų suteikti pagalbą, reikia rasti būdus jį „prisijaukinti“. Tikslingai taikomas laisvo piešimo metodas sudaro galimybes vaikui atsiskleisti, nebijoti būti savimi. Piešinys tampa iškalbingu tarpininku tarp vaiko ir juo besirūpinančio specialisto. Piešinio pagalba neutralizuojamos neigiamos emocijos ir patirtys, galima atsiribojus, tarsi žvelgiant iš šalies apsaugoti savo skausmą ir rūpesčius. Pagaliau, laisvai įvardinti problemą ir su specialistų pagalba pačiam ieškoti būdų jai spręsti. Dar vienas svarbus dalykas – tai numatyti laisvojo piešimo užsiėmimų

metu atsiskleidusių problemų sprendimo perspektyvą, nukreipiant vaiką pas kitus specialistus, padedant rasti norimą užsiėmimą, skatinti neprarasti įgytų socialinių įgūdžių bei išlaikyti užsimezgusį geresnį kontaktą su tėvais ir pan. Todėl laisvo piešimo užsiėmimai turi būti integruoti į bendrą ilgalaikę socialinės pagalbos vaikui programą. M.Leliugienės darbas įrodo, kaip svarbu yra apibendrinti ir įvertinti pokytį, atrasti naujus paramos teikimo metodus ir galimybes.

Šis darbas aprėpia ir iškelia keletą itin svarbių šiandienos aktualijų. Tai mūsų požiūris į socialinės būties negeroves ir skaudulius. Jie kreipia daugelio sričių specialistų (pedagogų, medikų, socialinių pedagogų ir kt.) veiklą socialinės pagalbos ir įvairių prevencinių programų kūrimo ir įgyvendinimo link. Iškyla klausimas, koku požiūriu ir metodika pagrįstos yra veiksmingiausios. Tampa svarbus socialinio darbuotojo iniciatyvumas: kartu su naujai išskylančiais uždaviniais ir rolėmis, jie turi ieškoti ir naujų darbo formų. Bet socialinio darbuotojo veikla bus vaisinga tik specialistų komandoje, susitelkusioje konkrečioms uždaviniais spręsti ir sutarianti bendros veiklos organizavimo klausimais. Apie tai daugeliu atvejų galime tik pasvajoti.

Lietuvoje atsiveria vis platesnės dailės terapijos taikymo sferos ir galimybės. Dabar Lietuvoje dailės terapija taikoma gydymo, reabilitacijos, pedagogikos ir socialinio darbo sferose. Tai rodo dailės terapijos poreikį. Turint galvoje, kad šis susidomėjimas Lietuvoje kilo tik 1993 metais, mes jau galime kalbėti apie tam tikras vietines dailės terapijos tendencijas. Pastaraisiais metais visame pasaulyje sustiprėjo dailės terapijos taikymas socialinėje sferoje. Socialiniame darbe pirmenybė teikiama trumpalaikėms, grupinėms dailės terapijos formoms.

M.Leliugienės darbas – pirmoji kregždė, bandant socialiniams darbuotojams (tikėkimės, ne vien jiems) pateikti metodiškai pagrįstą dailės terapijos taikymo variantą ir atliktą tyrimo apibendrinimą. Tai tik įrodo, kokia reikšminga profesinė socialinio darbuotojo iniciatyva, kuri grindžiama klientų (konkrečiu šiuo atveju socialiai pažeistų, rizikos grupės *nematomų vaikų*) poreikių suvokimu ir jo teisių gerbimu.

Aptariama problematika atspindi ir naują socialinę politiką – vis didesnę dėmesį, skiriamą vaikams iš socialiai pažeidžiamų visuomenės grupių. Dailės terapija padeda rasti nestandartinį problemų sprendimo būdą ir yra vienas iš veiksmų, galinčių pozityvia linkme keisti socialinį gyvenimą, formuoti holistinį požiūrį į žmogų. Susidomėjimas dailės terapija atspindi šiuolaikinio žmogaus poreikį rasti natūralius, kompleksinius gydymo ir harmonijos atstatymo, savigydos būdus, troškimą pasiekti proto ir jausmų vienybę, introspekciją derinti su aktyvia veikla. Ypač dabar, kai mokslininkai teigia, koks svarbus ir kiek daug gyvenime lemiantis yra „asmeninis“ arba emocinis intelektas, pasireiškiantis penkiose pagrindinėse srityse:

1. Savo jausmų pažinimas.
2. Emocijų valdymas.
3. Gebėjimas siekti tikslo.

4. Gebėjimas įžvelgti kitų žmonių jausmus.

5. Žmonių tarpusavio santykiai (D.Goleman, 2001).

Dailės terapija turi akivaizdžių privalumų prieš kitas – pagrįstas vien verbaliniu bendravimu – psichoterapinio darbo formas. Šitokią nuostatą, išsakytą rusų dailės terapijos specialisto A.Kopytino (A.I. Kopytin, 2000), patvirtina ir laisvo piešimo metodo panaudojimas dirbant su rizikos grupės *nematomais, atstumtais, uždarais vaikais*. Juos iš tikrųjų prakalbinant ne žodžių pagalba.

2002 gegužė

Aldona Dapkutė

Lietuvos dailės terapijos taikymo asociacijos pirmininkė

Pratarmė

Mintis rašyti šį darbą kilo suvokus, koks didelis rizikos grupės vaikų socialinis uždumas. Su šia problema pirmą kartą susidūriau prieš septynerius metus, kai į savo šeimą laikinai globai priimdavome smurtą patyrusius vaikus. Buvo tiesiog aki-vaizdu, kad vaikams reikia padėti. Tačiau dėl savo socialinio uždumo vaikai ne-galėdavo priimti jiems siūlomos pagalbos. Dirbdama su tokiais vaikais, bandžiau įvairiausių jų atvėrimo ir socializacijos būdus. Bet pats efektyviausias buvo, kaip parodė patirtis, – dailės terapijos laisvo piešimo metodas.

Dailės terapija – visiškai nauja Lietuvoje socialinės pagalbos dirbant su rizikos grupės vaikais sritis. Siekiant pagerinti vaikų ir paauglių socialinę ir psichologinę adaptaciją, šis metodas taikomas daugelyje šalių ir pasiekama teigiamų rezultatų.

Šiame darbe bandysiu pagrįsti tai, kad dirbant su rizikos grupės vaikais ir kryp-tingai taikant dailės terapijos laisvo piešimo metodą, galima išugdyti konkrečius socialinius įgūdžius, taip pat motyvuoti vaikus lankyti prevencinę „Lino“ programą (plačiau žr. įvade ir prieduose).

Čia pateikiamas tyrimas – rizikos grupės (atstumtų, uždarų ir „nematomų“) vaikų socialinių įgūdžių ugdymo taikant dailės terapijos laisvo piešimo metodą kokybinė analizė. Naudojau metodus, kurie padėjo vertinti tiriamųjų socialinių įgūdžių poky-čius, išryškėjusius eksperimento metu. Individualiai kiekvienam vaikui buvo sukurta ir taikoma mano praktinio darbo patyrimu pagrįsta keturių etapų piešinių dinamikos laike metodika.

Prieš pristatydama konkrečius pateiktos problemos sprendimo būdus, aptar-siu vartojamas sąvokas.

Rizikos grupei priklausantys vaikai – tai delikventiniai ir deviantiniai vaikai; vai-kai, gyvenantys sunkiomis materialinėmis sąlygomis arba socialiai apleisti vaikai; vaikai, gyvenantys šeimose, kur vienas ar abu tėvai girtauja ar\ir priklauso nuo narkotikų. Rizikos grupės vaikai, gyvenantys šeimose, kur vienas ar abu tėvai turi priklausomybę nuo alkoholio ar\ir narkotikų, įgauna specifinių bruožų. Šiame darbe sąvoka „rizikos grupės vaikai“ pavadinami tik „*nematomi, atstumti ir uždari*“ vaikai (T.Hellsten terminas).

Sveika šeima – tai šeima, kuri sėkmingai padeda vaikui tobulėti ir sudaro sąlygas normaliai vaiko psichosocialinei raidai. (G.Chomentauskas, 1998).

Nesveika šeima – šeima, kurioje girtaujama, vartojami narkotikai; atsidūrusi kri-zinėje situacijoje šeima. „Krizės terminas kasdieniniame gyvenime reiškia pavojin-gą linkme besirutuliojančią situaciją“ (Z.Plužek, 1996).

Išsamiau apie sveikos ir nesveikos šeimos ypatumus ir jose gyvenančių vaikų bruožus kalbėsiu šio darbo įvade.

Dailės terapijos sampratą, atsiradimo istoriją, bei taikymo galimybes pristatysiu šio darbo teorinėje dalyje.

IVADAS

Tyrimo problemos pristatymas

*Sunku suprasti ir priimti:
jei negaliu padėti tau gyventi –
negaliu sukludyti tau mirti.
Margaret Melin*

Šiuo metu Lietuvoje yra daug ir įvairių prevencinių programų, skirtų darbui su rizikos grupės vaikais. Programas vykdančys darbuotojai pastebi, kad dėl savo uždarumo ne visi vaikai gali pasinaudoti jiems siūloma pagalba.

Nuo 1999 m. Vilniaus arkivyskupijos šeimos centre vykdoma prevencinė programa „Linas“. Ją parengė švedų kompanijos „Mote och Dialog“ („Susitikimas ir dialogas“) vadovė prof. N.Tonnang. 1997 metais „Lino“ programą ji pristatė Lietuvoje, o 1998 metais vedė pirmos pakopos seminarą, kurio metu socialiniai darbuotojai išklaušė profesorės paskaitų kursą ir buvo mokomi dirbti su rizikos grupės vaikais. Prevencinės „Lino“ programos esmė – vaikystės sugrąžinimas vaikui. Siekiama išsaugoti vaiko teisę būti vaiku, kol jis yra vaikas, o atsakomybę už tai, kas vyksta aplink, palikti suaugusiems.

Socialiniai darbuotojai, dirbantys pagal „Lino“ programos metodiką, pastebėjo, kad joje dalyvauti gali ne visi vaikai. Jie išvardina ir priežastis – vaikai yra uždari, neigia problemą, nepatiklūs, pilni baimės (žr. priedą Nr. 2). Vaikai, su kuriais dirbama „Lino“ programoje, yra labai pažeisti. Dėl savo socialinio uždarojo jie nesugeba priimti jiems siūlomos pagalbos. Diskusijos metu su Vilniaus arkivyskupijos šeimos centro socialiniais darbuotojais, vykdžiusiais prevencinę „Lino“ programą, padarėme išvadą, kad egzistuoja atstumtų ir uždarų vaikų problema, ji Lietuvoje labai aktuali ir reikia rasti jos sprendimo būdus. Šiuo metu dar nėra atliktas „Lino“ programos efektyvumo tyrimas socialinio darbo srityje.

Todėl kol kas lieka neatsakyti klausimai:

- 1) kaip sudominti atstumtus vaikus, kad jie ateitų į grupę, kur jiems galima būtų padėti?
- 2) kokios papildomos veiklos turi imtis ši prevencinė programa, kad pagerėtų bendravimas tarp grupės narių?

Reikia pastebėti, kad dažnai į grupę ateina ne tik socialiai uždari, bet ir patyrę fizinį bei psichologinį smurtą vaikai. Todėl įprastas verbalinis kontaktas yra beveik neįmanomas ar visai nesėkmingas.

Kokia tai skaudi problema, įsitikinau ir pati, 2000 metais dirbdama su rizikos grupės vaikais „Lino“ programoje Vilniaus arkivyskupijos šeimos centre. Su tokio pobūdžio sunkumais jau buvau susidūrusi ir Palangoje, kai 1995-1999 metais teko dirbti su smurtą patyrusiais vaikais. Mūsų darbui tada labai padėjo dailės terapijos metodas – laisvas piešimas (žr. priedą Nr. 5). Todėl nusprendžiau jį išbandyti ir Vilniuje.

Sveikos ir nesveikos šeimos bruožai

*Tėvų ir vaikų santykiai yra sudėtingi, bet iš dalies galima pasakyti, kas padeda
vaikui sėkmingiau tobulėti ir kokie santykiai šeimoje sudaro normalias sąlygas
normaliai vaiko psichosocialinei raidai.
G.Chomentauskas*

Norėdami išsiaiškinti socialiai uždarų vaikų problemos esmę, rasti adekvačius jos sprendimo būdus, vartosime „sveikos“ ir „nesveikos“ šeimos sąvokas. Manau, kad „sveika“ ir „nesveika“ šeima šiame kontekste yra korektiškos sąvokos, jei sveikatą suvoksime kaip gyvenimo kokybės rodiklį, žmogaus sveikatą traktuosime kaip visumą, integruojančią fizinį, psichologinį, socialinį, dvasinį aspektus. Šie žmogaus aspektai veikia vienas kitą, o vieno iš jų pakitimas ar pagerėjimas daro poveikį ir kitiems. Be to, visi specialistai pripažįsta, kad priklausomybė nuo alkoholio ne tik žymiai pablogina pažeisto asmens gyvenimą, bet ir ardo jo šeimos narių psichofizinę sveikatą.

Tad aptarsime būdingus „sveikos“ ir „nesveikos“ šeimos bruožus, tai padės suprasti, kokią įtaką abiejų šeimos tipų tėvai daro vaikų psichosocialinei raidai. Psichologas G.Chomentauskas teigia, kad tėvai, kurie iš tikrųjų myli, supranta ir priima tokius, kokie yra, užaugina laimingus ir draugiškus vaikus. Vaikai taip pat myli tėvus, gerai save vertina, pasitiki savimi. Jie gana anksti pradeda įsisaugoti, ką tėvai apie juos mano, kaip vertina ir priima. Priešingų rezultatų sulaukia tie tėvai, kurie atstumia, nuolat kritikuoja ir įžeidinėja savo vaikus. Tokiose šeimose paprastai užauga asocialūs, savimi nepasitikintys bei blogus įpročius turintys vaikai. Jų vaikai yra praradę viltį, kad kada nors bus mylimi ir reikalingi.

D.Baumrind, tyrusi pagrindinius vaiko auklėjimo stilius ir jų poveikį vaiko raidai, nustatė, kad subrendusių, kompetentingų vaikų tėvai palaikė vaikus, gerai suvokė savo elgesio pasekmes ir tinkamai bendravo su jais. Tokie tėvai kontroliavo vaikų elgesį, tačiau gerbė jų nepriklausomybę, nuomonę ir aiškiai pateikdavo savo sprendimus bei reikalavo jų laikytis (R.Žukauskienė, 1998).

Galima teigti, kad tėvų kontrolė ir vaiko autonomijos pripažinimas, nepriklausomybės skatinimas visada turi teigiamą įtaką normaliai vaiko psichosocialinei raidai ir formuoja:

- socializuotą ir nepriklausomą vaikų elgesį;
- pasitikėjimą savimi;
- altruizmą;
- atsakomybę už savo elgesį;
- draugiškumą;
- mokėjimą bendrauti su kitais ir gerą mokymąsi.

Lenkų psichologė Z.Plužek (1996), aptardama asmenybės raidos teorijas, akcentuoja A.Adlerio konstruktyvių arba destruktivių bruožų sistemos, vadinamos gyvenimo stiliumi, reikšmę. Individualus gyvenimo stilius pradeda formotis jau

ankstyvoje vaikystėje. Gera šeimos atmosfera laiduoja gerus ir šiltus santykius. Vaikams, augantiems tokioje šeimoje, paprastai būdingi šie bruožai: visuomeniškumas, džiaugsminga nuotaika, optimizmas, užuojauta kitiems žmonėms, saiko jausmas. Nesveikoje šeimos atmosferoje augantys vaikai turi daug negatyvių bruožų – jie priešiški, pavydūs, agresyviūs.

Apibendrinant galima teigti, kad normali vaiko psichosocialinė raida labai priklauso nuo to, ar jį tėvai myli, ar yra švelnūs, ar priima jį tokį, koks jis yra. Nuo to didžia dalimi priklauso ir tai, kaip vaikas pats save vertina. Tad savęs vertinimui labai svarbus suaugusiųjų bendravimo su vaiku pobūdis.

K.Killén tyrinėjo šeimas, kuriose yra priklausomybė nuo alkoholio turinčių narių, ir nusakė tokių šeimų pagrindines ypatybes. Knygoje „Išduoti vaikai“ K.Killén (1989) rašo, kad nepakankama tėvų, priklausomų nuo alkoholio, globa pasireiškia vaikų apleidimu, fizine, psichine, seksualine prievarta. Vaikams padaroma žala, nes jie neišmoksta bendradarbiauti su kitais žmonėmis ir nežino, kaip elgtis su kitais. Reikia pastebėti, jog K.Killén teigia, kad vaikų nepriežiūra pakenkia jiems labiau, negu patiriama prievarta.

Suaugusių alkoholikų vaikų (ACOA) judėjimo įkūrėja ir klasikinio bestselerio „Man niekuomet taip neatsitiks!“ autorė C.Black (1989) pateikia tris nerašytus įstatymus, galiojančius šeimoje, kurioje kuris nors iš tėvų yra priklausomas nuo alkoholio – jokių kalbų, jokio pasitikėjimo, jokių jausmų.

Pagrindiniai rizikos grupės vaikų bruožai

Nesvarbu, ką kiti matė ar sakė, viena aišku – tu nebuvai tikras vaikas, ir net nesupratai, kokia vaiko jausena.

Janet Geringer Woititz

Daugelis tokių problemų kaip priklausomybė nuo alkoholio ar narkotikų neatsirado staiga, jų būta ir anksčiau. Tačiau keičiasi visuomenės požiūris, ir šandien „problema“, „nelaimė“ suvokiama kaip liga. Iš tiesų, priklausomybė – sunki liga; priklausomybė nuo alkoholio yra labai taikliai vadinama šeimos liga.

Keičiasi ir pačių priklausomybę turinčių žmonių, jų suaugusių artimųjų požiūris į ligą bei sveikimą. Po truputį nebetenka galios ir požiūris, kad, jei nieko bloga neatsitinka priklausomybę turinčiam asmeniui, tai gerai ir šeimai. Tačiau dažnai šeimai padaroma neatitaisoma žala. Iki šiol visas dėmesys buvo sutelktas į asmenį, priklausomą nuo alkoholio. Šeima mažai domėtasi. O juo labiau dėmesio ir pagalbos nesusilaikydavo nesveikoje šeimoje augantys vaikai.

Apie tai pirmoji pradėjo kalbėti Psichoterapijos ir mokymo instituto Vest Kolvelė, (JAV, Niū Džersis) įkūrėja ir prezidentė, edukologijos daktarė J.G.Woititz. Ji vadinama suaugusių vaikų, užaugusių alkoholį vartojančiose šeimose, judėjimo motina. J.G.Woititz (1999) teigia, kad yra daugybė vaikų, kurių gyvenimą žaloja tėvai, sergantys priklausomybe nuo alkoholio, ir kad tuos vaikus

sunku atpažinti. Taip yra dėl kelių priežasčių – jie varžosi, nesupranta, kad priklausomybė nuo alkoholio yra liga, nemoka įvertinti nemalonios tikrovės nei apsisaugoti nuo jos. Tėvų priklausomybė nuo alkoholio sukelia vaikams kančią, kuri pasireiškia neadekvačiu elgesiu. Bet visiems jiems yra būdingas savęs *nuvertinimas*.

Atstumti savo artimųjų ir draugų, vaikai vengia rodyti jausmus. Jiems gėda dėl netinkamo tėvų gyvenimo būdo, jie nuolat jaučiasi kalti. Daugelis vaikų, gyvenančių nesveikose šeimose, yra socialiai uždari, turi psichologinių ir socialinės adaptacijos problemų. J.G.Woititz nerimą kelia tai, kad atstumtas vaikas lieka pasyvus, kai jam reikėtų supykėti. Nuo užgniaužto pykčio sunegaluoja skrandis, apima depresija ar pasireiškia kitokie simptomai. Be to, šie vaikai patiria nerimą, o nerimaudami jaučiasi bejėgiai. Apie tai, ką jie patiria ar jaučia, nedrįsta pasisakyti mokytojams ar psichologams, nenori, kad pašaliniai ką nors sužinotų. Viską jie laiko užslėpę savyje.

Autoriai, tyrinėję nesveikas šeimas ir dirbę su jose gyvenančiais vaikais, atrado daug tokių vaikų siejančių panašumų. J.G.Woititz (1999) įvardina tokių vaikų esminius bruožus. Dažniausiai jie jaučiasi esą kitokie, nei visi – jiems sunku atsipalaiduoti ir juokauti, jie negali susikaupti, labai impulsyviūs. Tokie vaikai yra per daug atsakingi arba visai neatsakingi, sunkiai bendrauja, meluoja, rengdamiesi persistengia, vengia į namus kviestis draugus. Jie neiieško alternatyvios veiklos ir nepajėgūs spręsti galimų padarinių, sunkiai siekia užsibrėžto tikslo, visą laiką ieško pateisinimų arba pritarimo.

Suomių teologas ir psichoterapeutas T.Hellsten 1998 metais pateikė penkis skirtingus vaidmenis, kurių imasi aprašomų šeimų vaikai. Tie vaidmenys tampa netikruoju „aš“. Nesveikų šeimų vaikus jis suskirstė grupėmis ir davė metaforiškus pavadinimus. *Didvyris* tapatina save su savo pasiekimais ir jų dėka siekia užsitarnauti meilę, nors giliai viduje įsitikinęs, kad yra nevykėlis; *gelbėtojas* – užsikrauna tėvų atsakomybę, jo stiprybė remiasi savo paties silpnumo neigimu; *atpirkimo ožys* – tai šeimos „kaltasis“, jis išlaisvina tėvus nuo atsakomybės už savo problemas, „*atpirkimo ožys*“ – probleminis vaikas; klouno niekas nepriima rimtai, jis išlaisvina tėvus nuo to, kas sukelia skausmą; *nematomas vaikas* – tai tas, kurio „nesimato ir nesigirdi“, jis bijo būti pastebėtas ir todėl pasitraukia į vaizduotės pasaulį.

Žymiausias Danijos specialistas Jorgen F. Nissen aprašo nesveikos šeimos „paslaptis“. Jo manymu, sunkiausia šeimos nariams išmokti gyventi savo gyvenimą, užuot gyvenus pagal priklausomo nuo alkoholio asmens diktuojamas sąlygas. Daugelį metų jie buvo valdomi nepastovių geriančio žmogaus nuotaikų, buvo įbauginti, priversti meluoti ir niekad nedrįso prisipažinti, kas dedasi giliai jų širdyje. Gyventi „čia ir dabar“ buvo neįmanoma. Jie baiminosi savo jausmų, baiminosi juos reikšti. Visų šeimos narių jausmai buvo užgniaužti. Neparodoma nei meilė, nei pyktis, nei džiaugsmas, nei sielvartas. Šeimos nariui, kurį jie mylėjo, jaučiama tik neapykanta ir panieka. (J. F. Nissen, 1997).

„Nematomas“, visada esantis šešėlyje, visų atstumtas vaikas negali būti paliktas pats sau. Ir asmeninė mano patirtis rodo, kad dabar socialiai uždariems vaikams ypač reikalinga specialistų pagalba. Todėl į eksperimentinę grupę paėmiau tik „atstumtus-uždarus-nematomus“ vaikus, kaip juos apibūdina T.Hellsten.

Šiuo metu Lietuvoje jau yra pripažįstama, kad „bendrojo lavinimo vidurinėse mokyklose skiriamas per mažas dėmesys pirminei profilaktikai su vaikais, kurių šeimose girtaujama ar vartojami narkotikai ir kur patys moksleiviai turi polinkį į priklausomybę nuo alkoholio ir narkotikų“ (I.Leliūgienė, 1997).

Vaikams reikia padėti susigrąžinti prarastą vaikystę, užpildyti tas spragas, kurios dėl netinkamos tėvų priežiūros, dėl nepakankamai patirto motiniško artumo, atsirado vaiko psichosocialinėje raidoje. Tik reikės atrasti priemonių ir metodų, kaip tai geriau padaryti.

Laisvas piešimas – viena iš tinkamiausių priemonių dirbant su rizikos grupės vaikais

*Ne darbo rezultatas,
o kūrybos įtaka vaikams yra svarbiausia.
Viktor Lowenfeld*

Vilniaus arkivyskupijos šeimos centre 2001 metais atlikau tyrimą „Vilniaus arkivyskupijos šeimos centro veiklos kryptys, tenkinant vaikų iš probleminių šeimų poreikius“. Apklaustų vaikų amžius – nuo dešimties iki trylikos metų. Visi vaikai (apklausta 19 vaikų) priklauso rizikos grupei, t.y. visi vaikai yra iš šeimų, kur vienas ar abu tėvai girtauja. 80 proc. vaikų pasirinko piešimą. Vaikų pasirinkimą tarsi paaiškina W. Grozinger (1966) knygoje „Braižymas, piešimas, tapyimas“ išsakyta mintis, kad „vaiko noras piešti yra panašus į vaiko poreikius valgyti ir gerti“. Taip Šeimos centre buvo nutarta sukurti papildomą veiklos kryptį – dailės terapiją. Pasirinktas laisvo piešimo metodas.

Dailės terapijos istorijoje dažnai dailės terapija buvo taikyta tais atvejais, kai sunku ar visai neįmanoma įprastai verbaliai kontaktuoti.

Ši specifinė dailės terapijos galimybė – palengvinti kontaktą ir padidinti grupės narių saviraiškos potencialą – ir nulėmė mano pasirinkimą laisvo piešimo metodą taikyti rizikos grupės vaikams. Be to, siekiau konkrečių socialinės adaptacijos rezultatų, stengiausi padidinti jų motyvaciją dalyvauti prevencinėje „Lino“ programoje.

Dailės terapijos laisvo piešimo metodą atradau ir jo efektyvumu įsitikinau dar Palangoje, dirbdama su smurtą patyrusiais vaikais.

Laisvo piešimo užsiėmimai – nedirektyvi metodika, leidžianti aptarti su vaikais piešinius, metaforas, vaizdinius ir išsakyti, išgirsti ir priimti daug daugiau, negu paprastai kalbant.

Atstumtų vaikų tyrimai Lietuvoje

*Kodėl niekas nemato manęs? Jaučiuosi toks vienišas.
Visad tikėjau Dievu, bet dabar abejoju, ar Jis mato mane.
Iš knygos „Šventasis pyktis“,
išleistos Švedijos bažnyčios kanceliarijos.*

Rizikos grupei priklausančių, atstumtų vaikų problemas Lietuvoje pradėjo tyrinėti Švietimo ir mokslo ministerijos Pedagoginis psichologinis centras. 2001 metais instituto darbuotojai atliko agresyvaus ir asocialaus elgesio vaikų tyrimus. Tyrimai rodo, kad vaikai, kuriuos bendraamžiai yra atstūmę ir laiko agresyviais, tampa dar agresyvesni ir jaučiasi dar labiau atstumti. Tyrimai patvirtino, kad „didžioji dalis vaikų yra iš šeimų, kuriose jiems neskiriamas dėmesys, kad į alkoholizmą ir narkomaniją yra labiau linkę jautrūs, neturintys dvasinės pusiausvyros, savimi nepasitikintys, nusivylę ar praradę artimųjų meilę asmenys. Tokie yra alkoholikų ir narkomanų vaikai. Šie vaikai priklauso rizikos grupei, jie turi didesnę galimybę nei kiti tapti alkoholika ir narkomana. Tokiems vaikams būtinai reikalingos specialios prevencinės programos“ (Seminaras „Socialiai remtinų vaikų dienos centrų darbuotojų mokymai“, 2000).

Vaikų Teisių Apsaugos Tarnybos duomenimis, kasmet daugėja asocialių šeimų ir jose gyvenančių vaikų skaičius (LR Statistikos departamentu 2000 metų duomenys).

Suaugusių Lietuvos gyventojų sveikatos žinių ir elgsenos tyrimas parodė, kad vaikai iš alkoholikų šeimų: 1) triskart dažniau yra nukreipiami į globos namus; 2) dvigubai daugiau tuokiasi jaunesni nei 16 metų; 3) jaunuolių nusikalstamumas daug didesnis; 4) dukart dažnesnės dvasinės ligos ir didesnis savižudybių skaičius (duomenys paimti iš J.Indriūnienės bakalauro darbo „Alkoholikų ir narkomanų socialinė reabilitacija“, 2000, VU).

Įvairių užsienio autorių darbo patirtis su rizikos grupės vaikais bei šiandienos situacija Lietuvoje rodo, kad daugėja atstumtų, uždarų, „nematomų“ vaikų, tampančių socialine problema. Mano patirtis, sukaupta dirbant su smurtą patyrusiais ir socialiai uždariais vaikais, rodo, kad kol kas šiems vaikams yra skiriama nepakankamai dėmesio. Tai lemia šių vaikų savybės, nes atstumti ir norintys šešėlyje likti vaikai yra ramūs, stengiasi neatkreipti į save dėmesio, nori visiems „įtikti“. Todėl jie lieka nepastebėti ir gyvena vieni su savo skausmu.

Tad šiame šiame darbe bandysiu atskleisti, kad dailės terapija yra efektyvi dirbant su rizikos grupės vaikais. Kad tyrimas būtų išsamesnis ir tikslesnis, dailės terapijos laisvo piešimo metodą taikysiu dirbdama tik su rizikos grupės vaikais, kuriuos T. Hellsten apibūdina kaip „atstumtus, uždarus, nematomus“ vaikus.

Pagrindiniai vaiko poreikiai ir teisės yra išdėstytos „Vaiko teisių konvencijoje“. Mano nuomone, šie straipsniai ypač svarbūs kalbant apie rizikos grupės vaikus:

6 *straipsnis*. Vaikai turi teisę išgyventi ir vystytis.

9 *straipsnis*. Vaikai turi teisę į abu tėvus ir teisę augti saugioje šeimos aplinkoje.

19 straipsnis. Vaikai turi teisę būti apsaugoti nuo fizinio arba psichologinio smurto ir nuo apleistumo.

13 straipsnis. Vaikai turi teisę į žaidimą, poilsį ir laisvalaikį, taip pat į kultūrinę ir meninę veiklą priklausomai nuo vaikų amžiaus.

39 straipsnis. Vaikai, patyrę bet kokių formų prievartą ir išnaudojimą, turi teisę fizinei, psichologinei ir socialinei reabilitacijai.

Siekiant, kad šie įstatymai būtų įgyvendinti, reikia vadovautis humanistine pedagogika ir psichologija. „Humanizmas reiškia kiekvieno asmens vertės pripažinimą ir pagarbą jam, asmens pasirinkimo laisvę ir atsakomybę, humaniškus santykius“ – teigiama knygoje „Aš myliu kiekvieną vaiką“ (D.Gailienė, L.Bulotaitė, N.Sturlienė 1996). A.H.Maslow, C.R.Rogers suformulavo kertinius teiginius, kuriais remiasi šiuolaikinė humanistinė pedagogika. Ji teigia, kad viską galima pasiekti patenkinus esminius vaiko poreikius: jis turi būti gerbiamas ir mylimas; jaustis psichologiškai saugus; vertinamas kitų; adekvačiai vertinti save. Kai realizuojami šie poreikiai, skleidžiasi ir auga sveikas, harmoningas žmogus, kuris gyvendamas vadovaujasi bendrosiomis vertybėmis. „Tada atsiranda poreikis mąstyti, kurti, ir mylėti – būti susijusiam su kitais“ (D.Gailienė, L.Bulotaitė, N.Sturlienė 1996).

Psichologai pripažįsta, kad vien informacija nenulemia mūsų elgesio. Siekiant užkirsti kelią įvairioms socialinėms negerovėms – nusikalstamumui, alkoholizmui, savižudybėms – neužtenka vaikus bei visuomenę apie tai informuoti. „Todėl svarbu formuoti vaikų gebėjimą ir pasirengimą atsispirti socialiniam spaudimui, suvokti ir įveikti savo psichologines problemas, kurios vėliau gali pripratinėti prie alkoholio ar narkotikų, paskatinti įvairius elgesio nukrypimus, ligas ir kita“ (D.Gailienė, L.Bulotaitė, N.Sturlienė 1996). A.H.Maslow mano, kad švietimas, ugdymas turi būti orientuoti į žmogų, padėti jam išreikšti save. Prie šių uždavinių sprendimo turi prisidėti visi, kam tenka atsakomybė už vaikų ateitį.

TEORINĖ DALIS

Dailės terapijos istorija

Būtent sintetinis dailės terapeuto veiklos pobūdis leidžia kalbėti apie jį kaip sui generis specialistą, turintį savyje charizmą ir socialinę misiją.

Aleksandr Kopytin

Dailės terapija – viena naujausių specialybių – reikšminga ir sociologiniu aspektu. Lanksčiai reaguodami į dinamiškai besikeičiančias XX amžiaus pabaigos socialines ekonomines, politines ir kultūrines sąlygas, dailės terapeutai sugebėjo sukurti labai diferencijuotą paslaugų sistemą, skirtą skirtingoms klientų grupėms ir gyventojų kategorijoms. Dailės terapeutai prioritetinėmis laiko humanistines vertybes. Suvokdami savo atsakomybę už žmonių sveikatą, jie gerbia kiekvieną asmenį, ver-

tina jo gyvenimo būdo ypatumus, kultūrinę patirtį, kad ir kokia neįprasta ji atrodytų.

Bandant suvokti dailės terapijos proceso esmę, pastebėta analogija tarp anks-tyvos vaikų kūrybos ir pirmųjų kultūrų meno. Ieškoma pirmąjį, natūralaus vizualinės raiškos poreikio paaiškinimo. Kūrybinėje saviraiškoje užčiuopiama dailės terapijos šerdis – savęs ir aplinkos pažinimas kuriant. Dailės terapijos užsiėmimų tikslas nėra ugdyti meninius įgūdžius ar kurti estetiškai vertingą vaizdą.

„Pirmieji kūdikio brėžiai popieriuje – tai jo kūno judesių ir mąstymo vienovės rezultatas. Vėliau vaiko piešinys atspindi jo ir artimiausios aplinkos pažinimo kaitą. Vaikai yra menininkai iš prigimties. Vaizdinė ekspresija yra vaikų komunikacijos būdas. Dažnai vaikams vaizdinė kalba pieštuku, teptuku ar spalvotu rašikliu yra lengvesnė už verbalinę komunikaciją.“ (A.Brazauskaitė, 2000).

Pirmąjį kultūrose piešinys turėjo maginės ir neverbalinės komunikacijos prasmę. Ir archainės meno formos, ir vaikų piešiniai – tai simbolių kalba. Neverbalinė komunikacija ir simbolių kalba – reikšmingos dailės terapijos sąvokos.

Istorinės dailės terapijos ištakos susiję su XIX a. pab.-XX a. pr. įvykusi meninės savimonės ir meno sampratos perversmu. Modernistai deklaravo išgyvenimo ir jo išraiškos prioritetą. Tolstama nuo regimos tikrovės vaizdavimo, svarbesnės tampa grynos išraiškos priemonės, savarankiška jų galia. 1886, 1887, 1913 metais pasirodo pirmosios vaikų kūrybos studijos, kuriose siekiama atrasti ir pagrįsti piešimo proceso priežastis.

Dailės terapijos teorinis pagrindimas

Dailės terapija „medicinos aparatūros“ ir farmakologijos eroje apeliuoja į vidinius žmogaus savigydos resursus, glaudžiai susijusius su jo kūrybinėmis galiomis.

Aleksandr Kopytin

Dailės terapija – gydymo metodas, besiremiantis menine kūryba – pastaruoju metu kelia vis didesnę pasaulio susidomėjimą. Menas yra viena seniausių žmogaus kūrybinės, emocinės, jausmų ir minčių raiškos formų. Vaizduojamoji dailė, rašymas ir kitos meno priemonės labai tinka išreikšti save. Saviraišką psichologai traktuoja kaip vieną svarbiausių mūsų žmogiškosios esmės paieškos ir atsiskleidimo prielaidų. Asmenų, turinčių psichologinių problemų, saviraiška dažniausiai yra ribota arba visai blokuota. Psichologinių problemų kankinamas žmogus dažnai nesugeba realiai matyti savęs ir kitų, pajusti savo galimybių, nemoka išreikšti savo norų, užmegzti artimų santykių su kitais. Visa tai dažnai „saugo“ psichologiniai gynybos mechanizmai, kurių pasekmė – aukšta siena, skirianti žmogų nuo kitų. Tai sukelia gynybiško žmogaus konfliktą su aplinkiniais, gimdo slegiantį izoliacijos, sušvetimėjimo jausmą, nors giliai viduje žmogus trokšta ir tikisi artimų, šiltų ir supratingų santykių. (K.O. Polukordienė, 1999).

Dailės terapijos užsiėmimų metu sukuriami saugi atmosfera, padedanti įveikti gynybą ir pakoreguoti pasipriešinimo mechanizmus. Pats kūrybinis procesas turi

terapinį poveikį, o dailės kalba įgalina spontaniškai, be proto kontrolės išreikšti save ir savo išgyvenimus meninės metaforos, simbolio, vaizdinių forma.

Gimusi kaip psichoterapinis metodas, meno terapija iš pradžių buvo susijusi su psichoanalize. S.Freudo teiginys, kad giluminės, nesuvoktos mintys ir jausmai dažniausiai išreiškiami ne žodžiais, o vaizdiniais ir simboliais, taikliai atspindėjo vieną iš pagrindinių dailės terapijos nuostatų. Dailės terapija pagrįsta projekcija – įvairiomis meno priemonėmis sukurti vaizdiniai atspindi sąmoningus procesus, tarp jų ir baimes bei vidinius konfliktus.

C.G.Jungas teigia, kad meno priemone išreikštas simbolis turi ryšį su vidiniu žmogaus gyvenimu. Šie simboliai nėra pažinūs tiesiogiai ir neretai apskritai sunkiai apibūdinami ir paaiškinami, nes yra labai individualūs, susiję su asmeniniu patyrimu, giliai paslėptais ir nesuvoktais žmogaus poreikiais, norais ir jausmais. Tai ir yra „kolektyvinės sąmonės“ simbolių kalba, kuri apima ir pirminius išgyvenimų modelius – archetipus.

Dauguma dailės terapijos kryptų, labai daug dėmesio skyrusių grupės narių aktyvumui, įsitraukimui į meninės saviraiškos procesą, piešimo metu kylančių pojūčių ir jausmų aptarimui, remiasi humanistinės psichoterapijos mokymų pažinimais. Užsienio kolegų praktika rodo, kad dailės terapija – unikali priemonė, galinti padėti žmogui sužinoti ir priimti tiesą apie save.

Dailės terapijos praktinis taikymas

Subjektyvios patirties bendrumas vienija žmones.

Linda Gantt

Dailės terapijos kryptys remiasi atitinkamais psichologijos ir psichoterapijos modeliais. Krypties pobūdį lemia teorija, kuria remiasi dailės terapeutas bei tai, su kokia klientų grupe jis dirba. Egzistuoja skirtingos dailės terapijos metodikos dirbant su asmenimis, kurie turi emocinių, psichikos, elgesio, fizinių ar pažintinių sutrikimų. Dailės terapijos raidoje galima išskirti keletą svarbiausių kryptų: psichoanalitinę, raidos (developmental), humanistinę, geštalt, adaptacinę, pažintinę (kognityvinę), elgesio (behavioral). Skirtingi požiūriai papildoma supratimą apie tai, kaip žmonės gali sumažinti skausmą ir baimes; kaip profesionalai gali kūryba skatinti vaiko raidą bei harmonizuoti psichofizinę būseną. Tapymo procesas tampa terapiniu, „kai padeda atskleisti piešinio autoriaus išgyvenimus, vidinius konfliktus, paslėptus jausmus, asmenybės vystymosi etapus, pozityvaus keitimosi potencialą, leidžia suvokti jas pačiam piešinio autoriui ir padeda jam keistis asmenybiškai pozityvia linkme“ (R. Kočiūnas, 1999).

Dailės terapijos specialistas pirmiausia turi nuspręsti, koks bus terapijos pobūdis: ar ji bus direktyvi ar nedirektyvi. D.Britanijos dailės terapeutė T.Dalley (2000) teigia, kad „užsiėmimų rezultatas yra tiesiogiai susijęs su tikslu ir kruopščiu planavimu. Iš dalies ji lemia pirmoji dailės terapijos pakopa. Terapiniu požiūriu nepaprastai svarbi pirmoji

akimirka, kai, dailės terapeutui paaiškinus, žmogus pradeda lieti dažus ant popieriaus“.

Laisvą piešimą galima apibūdinti kaip nedirektyvų metodą, labiausiai tinkantį dirbant su tokiais vaikais, kurie vengia ir nenori tiesioginio verbalinio kontakto. „Vaikai, kurie yra emociškai pažeisti ir dažnai patiria atstumimą, yra panašūs į tuos vaikus, kurie nuo kūdikystės nepatyrė motiniško artumo (mattering). Jų raida yra pažeista, labai išvystyti gynybos mechanizmai, būdingi ribinei asmenybei, jie jaučia nuolatinį, nenugalimą nerimą. Atstumtiems vaikams sunku simboliškai mąstyti, o tai rodo, kad jų mąstymas sulėtėjęs, bet tai ugdoma piešiant“ (C.Case, 1990).

Žymus Rusijos meno terapeutas A.J.Kopytin, kalbėdamas apie dailės terapijos metodų taikymą, teigia: „Dailės terapijos darbo turinys ir formos gali skirtis priklausomai nuo tos ar kitos klientų grupės... Dailės terapijos formos skiriasi dirbant su vaikais, paaugliais ar suaugusiais. Nepaisant to, galima kalbėti apie du pagrindinius dailės terapijos darbo variantus – individualią ir grupinę dailės terapiją“ (A.J.Kopytin, 1999).

Grupės sudarymo principai, darbo forma, trukmė

Dailės terapeutai gerai supranta vizualinės kūrybos proceso ypatybes, turi profesionalius neverbalinės, simbolinės komunikacijos įgūdžius ir siekia pacientui sukurti tokią darbo aplinką, kurioje jis galėtų išreikšti stiprius jausmus.

BAAI, 1989, cituoj. pagal D.Waller

Sudarant dailės terapijos grupes, galioja beveik visi tradiciniai terapinių grupių sudarymo principai:

- grupės įvairovės principas: svarbu, kad grupėje būtų vaikų ir merginų, vyresnio ir jaunesnio amžiaus narių, skirtųsi jų pažeistumo laipsnis ar kančios intensyvumas ir pan.;
- savanoriškumo principas: suteikiama pasirinkimo laisvė tiek atskiriems dalyviams, tiek visai grupei – galiu dalyvauti, bet galiu ir nedalyvauti; galiu būti priimtas, bet ir pašalintas;
- griežta tvarka, kurioje išlieka chaosas – nuo griaušančio iki kūrybiško – galimybė. Tvarkos palaikymo garantas – dailės terapeutas;
- atsakomybė: „viskas valia, bet ne viskas naudinga, viskas valia, bet ne viskas ugdo“.

Dailės terapijos grupės užsiėmimo trukmė – iki pusantros valandos. Grupės dalyvių skaičius priklauso nuo keliamų tikslų – rekomenduojama nuo 5 iki 8 žmonių. Dailės terapijos grupės gali būti ilgalaikės (keliasdešimt valandų trukmės sesijos) ir trumpalaikės (vienas ar keli užsiėmimai) – tai taip pat priklauso nuo pasirinktų tikslų.

Grupės nariai turi būti supažindinti su dailės terapijos tikslais, galimybėmis, eiga. Labai svarbu, kad žmogus suvoktų savo atėjimą į grupę prasmę ir tikslus.

Geriausia dirbti patalpoje, kur daug vietos, galima laisvai judėti, kad kiekvienas

piešiantysis jaustųsi autonomiškai. Piešti galima ant stalų, lentų, žemės. Svarbu, kad pats piešiantysis turėtų galimybę pasirinkti, kaip jam patogiau. Piešimo priemonės turėtų būti paruoštos iš anksto. Kiekvienas grupės narys susikuria savo erdvę, išsidėlioja piešimo priemones, pasideda ar prisitvirtina popierių.

Rekomenduotini grupės sudarymo principai, darbo forma, trukmė

Prieš pradėdant dirbti su grupe vaikų ir taikyti dailės terapijos laisvo piešimo metodą, reikia tiksliai žinoti, su kokiais vaikais bus dirbama. Noriu pabrėžti, kad vienoje grupėje negali kartu dalyvauti hiperaktyvūs ir socialiai uždari vaikai, nes darbui su šiomis grupėmis yra taikomi skirtingi metodai. Šiame leidinyje išdėstytas metodas taikomas tik socialiai uždariems vaikams.

Rekomenduotina ilgalaikė grupė. Praktika parodė, kad darbas su socialiai uždariais vaikais gali trukti nuo šešių iki aštuonių mėnesių, susitinkant vieną kartą per savaitę.

Maksimalus vaikų skaičius grupėje – penki vaikai. Optimaliausias skaičius – keturi vaikai. Labai svarbu grupės įvairovė, t.y. kad grupėje būtų ir berniukų, ir mergaičių.

Vieno užsiėmimo trukmė – dvi-trys valandos, tai priklauso nuo to, ar po užsiėmimo yra numatyta agapė (sumuštiniai, sausainiai, arbata ir pan.). Agapės metu vaikai taip pat turi galimybę bendrauti, išsakyti savo mintis, pasidalinti įspūdžiais, kurie kilo piešimo metu.

Darbo vieta

Darbui su grupe taikant nedirektyvų laisvo piešimo metodą, labai svarbu parinkti erdvią ir šviesią patalpą, kurioje grupės nariai jaustųsi jauklai ir saugiai. Darbo stalus ir molbertus reikia išdėstyti taip, kad būtų galima tarp jų laisvai vaikščioti, judėti. Darbui skirtas priemonės reikia paruošti iš anksto ir padėti viesiems prieinamoje vietoje, kad kiekvienas grupės dalyvis galėtų laisvai jas pasirinkti. Taikant laisvo piešimo metodą, grupės nariams reikia sudaryti sąlygas patiems pasirinkti norimo dydžio popieriaus lapą, teptuką, spalvas, darbo vietą (molbertas, stalas, grindys ir pan.). Tokiu būdu kiekvienas grupės narys susikuria savo intymią erdvę, kurioje gali tyliai prabilti spalvomis į popieriaus lapą ir išreikšti paslėptus, slegiančius ir nesuvoktus jausmus.

Piešinius aptarti geriau individualiai, t.y. kiekvienam vaikui skirti papildomai laiko.

Grupės nariai labiau atsipalaiduoja piešdami, kai studijoje persirengia darbo rūbais. Vaikams labai patinka apsirengti „dailininku“ (užsivilkti kombinezoną, užsirišti prijuostę ir pan.). Persirengę vaikai jaučiasi laisviau, nebijo išsitempti.

Kokiu būdu, kaip ir ką piešti vaikai sugalvoja patys. Vadovo pareiga būti šalia.

Pirmasis etapas – „buvimas šalia“ – sunkiausias vadovui, nes piešimo procesas vyksta visiškoje tyloje, todėl labai svarbu išlaikyti saugios ir jaukios aplinkos mikroklimatą. Tam turi įtakos vadovo vidinis nusiteikimas – noras padėti vaikams, rūpintis jais, stengimasis suprasti ir išklausyti, taip pat vadovo vidinė ramybė. Prieš užsiėmimą, vadovui svarbu nurimti ir pasiruošti darbui su grupe.

Techniniai klausimai

1. Prieš pradėdant vykdyti programą, reikia ištirti bendruomenės poreikius ir nustatyti, ar ši programa yra reikalinga jūsų bendruomenei (mokyklai, dienos centrui, globos namams ar kt.).

2. Vykdamas programą rekomenduojame bendradarbiauti su:

- Vaiko Teisių Apsaugos Tarnyba;
- socialinio skyriaus „Pagalba šeimai“ tarnyba;
- mokyklos pedagogais ir psichologais;
- mokyklos pedagogais, atsakingais už prevencinį darbą;
- dienos centrais ir kt.

Bendradarbiavimas su šiomis organizacijomis, institucijomis ir atsakingais asmenimis padeda rasti šeimas, kuriose vienas ar keli nariai turi priklausomybę nuo alkoholio, ir socialiai uždarus vaikus, kuriems reikalinga ši programa. Taip galima surinkti pirminę informaciją apie šeimą ir joje gyvenančius vaikus.

3. Vienas iš svarbiausių šios programos aspektų – kaip pakviesti vaikus į programą. Galimi du variantai:

a) prašyti mokyklos pedagogų sukviesti tėvus į susirinkimą, kuriame pristatoma programa. Susirinkimo metu tėvams įteikiami pakvietimai dalyvauti programoje kartu su vaikais. Pakvietime nurodoma tiksli užsiėmimų vieta ir laikas. Jei tėvai neateina į susirinkimą, socialinis darbuotojas su mokytoja patys ateina į šeimą, ten pristato programą ir gauna tėvų sutikimą, kad vaikas gali dalyvauti programoje;

b) pakvietimus įteikti vaikams mokykloje, prieš tai suderinus su mokyklos direktoriumi ir klasės auklėtoju.

4. Programos metu būtina surengti vaikų saviraiškos darbų parodas ir į jas pakviesti vaikų tėvus ir draugus. Pakvietime reikia nurodyti tikslią datą, laiką ir vietą, kur vyks parodos atidarymas. Taip pat pakvietime turi būti surašyti visų parodoje dalyvaujančių vaikų vardai ir pavardės. Tai padeda vaikui pasijusti svarbiu, o tėvai turi galimybę kitaip pažvelgti į savo vaiką ir patirti džiaugsmą kartu su juo apžiūrėdami piešinius.

5. Tolesnės perspektyvos numatymas – labai svarbus socialinio darbuotojo uždavinys. Kadangi vienas iš pagrindinių šios programos tikslų – vaiko kūrybiškumo atskleidimas – socialinis darbuotojas, pasibaigus programai ir atsižvelgdamas į vaiko sugebėjimus bei norus, padeda surasti jo sugebėjimus atitinkančią veiklą, užsirašyti į būrelį, t.y. padeda vaikui integruotis į visuomenę.

Užsiėmimų metu vaikai grupėje susidraugauja ir nori toliau likti kartu. Tuomet

socialinis darbuotojas sudaro sąlygas atsirasti iniciatyvinėms grupėms programos viduje. Čia reikalingas atidumas ir įsiklausymas į vaikų norus, taip pat reikia įvertinti ir turimus resursus (patalpos, darbuotojai, įranga, finansavimas ir pan.).

6. Atsisveikinimas. Tai bendras susitikimas su tėvais ir vaikais. Scenarijus parenkamas atsižvelgiant į grupės charakterį. Pagrindinės dalys:

- vaikų programėlė tėvams;
- žaidimai;
- vadovo baigiamasis žodis;
- agapė;
- diskusijos;
- vaikams atiduodami visi piešiniai;
- vaikams prisiminimui įteikiami fotoalbumai su nuotraukomis (jeigu yra galimybė);
- tėvams ir vaikams įteikiamos skrajutės su studijos koordinatėmis, kad, iškilus problemai, galėtų kreiptis į socialinį darbuotoją.

TYRIMAS

Sraigės

Kartą pakrante ėjo berniukas su savo tėčiu.

Berniukas rinko nuo pakrantės sraiges ir vieną po kitos nešė į jūrą.

– Ką darai? – paklausė tėtis.

– Padedu sraigėms, – atsakė vaikas.

– Liaukis, – sudraudė tėtis, – juk matai, kokia gausybė sraigių smėlyje.

Niekuomet visų neišgelbėsi. Veltui stengiesi.

– Šitai sraigai neatrodo, kad veltui, – atsakė berniukas, pažvelgdamas į

sraigę, kurią laikė saujoje.

Iš knygos „Vaikų istorijos“

Keliama hipotezė

Kryptingai taikant dailės terapijos laisvo piešimo metodą darbe su rizikos grupės vaikais, galima pasiekti konkrečių rezultatų ir išugdyti socialinius įgūdžius bei įtakoti vaikų motyvaciją lankyti prevencinę „Lino“ programą.

Tyrimo metodika

Čia pateikiamas tyrimas – rizikos grupės (atstumtų, uždarų ir „nematomų“) vaikų socialinių įgūdžių ugdymo taikant dailės terapijos laisvo piešimo metodą kokybinė analizė. Naudojau metodus, kurie padėjo vertinti tiriamųjų socialinių įgūdžių pokyčius, išryškėjusius eksperimento metu. Individualiai kiekvienam vaikui buvo sukurta ir taikoma mano praktinio darbo patyrimu pagrįsta keturių etapų piešinių dinamikos laike metodika.

Eksperimentas – dailės terapijos užsiėmimai – vyko grupėje. Bet kiekvienas vaikas buvo tiriamas individualiai pagal:

- 1) piešinių dinamiką laike,
- 2) šešių socialinių įgūdžių skalę.

Piešinių dinamiką laike sudaro keturi etapai: 1) tamsūs piešiniai – vaikai jų nepriima, suplėšo, numeta į šalį; 2) šviesesni piešiniai – vaikai juos priima, kalba apie juos, bet dar nesusieja su problema; 3) šviesūs piešiniai – vaikai juos priima, kalba apie juos ir susieja su savo problema; 4) konkretūs piešiniai, kuriuos vaikai dedikuoja savo artimiausiems žmonėms, nori matyti savo darbus parodoje.

Socialinių įgūdžių skalę sudaryta naudojantis Howell (1993) socialinių įgūdžių pokyčių skale. Kiekvienas socialinis įgūdis vertinamas penkių balų sistema. Pagal ją vaikas vertinamas individualiai kiekvieno užsiėmimo metu. Darbe taikomi šie tyrimo metodai:

1) teoriniai: pedagoginės, psichologinės, socialinės ir dailės terapijos literatūros šaltiniai;

2) diagnostiniai: individualus eksperimentas, stebėjimai, monografinis metodas;

3) tiriamųjų apklausa eksperimento pradžioje ir pabaigoje.

Tiriamieji

Tyrimas buvo atliktas Vilniaus arkivyskupijos šeimos centre. Dalyvavo 12 vaikų iš įvairių Vilniaus miesto mokyklų. Tiriamųjų amžius nuo 10 iki 13 metų. Visi tiriamieji gyvena šeimose, kuriose tėvai turi priklausomybę nuo alkoholio.

Tiriamųjų procentinis pasiskirstymas pagal lytį:

- 25 proc. berniukai,
- 75 proc. mergaitės.

Vaikų grupę padėjo surinkti Valstybinių jaunimo technikos rūmų dienos centro psychologė; Vilniaus miesto socialinio skyriaus „Pagalba šeimai“ socialiniai darbuotojai ir Vilniaus miesto Žirmūnų seniūnijos vaikų teisių apsaugos inspektorė.

Visų vaikų tėvai sutiko, kad vaikai dalyvautų eksperimentinėje grupėje, kurios pagrindinis tikslas – paskatinti vaikus lankyti prevencinę programą „Linas“ ir socialinių įgūdžių ugdymas.

Prieš pradedant eksperimentą, visus tiriamus vaikus charakterizavo išvardintų institucijų darbuotojai, kurie priskyrė jiems šiuos bendrus bruožus:

- uždari,
- atstumti,
- neigiantys šeimos problemą,
- turintys mokymosi sunkumų,
- turintys bendravimo problemų.

Tiriamųjų psichosocialinė charakteristika

Norėčiau pabrėžti tiriamųjų psichosocialinius ypatumus, nes tai labai svarbus faktorius, padėsiantis geriau suprasti tiriamųjų elgesį, jo kitimą, vystymąsi viena ar kita linkme.

Lyginamojoje lentelėje Nr. 1 pateiksiu pagrindinius bruožus vaikų, gyvenančių šeimose, kuriose tėvai priklauso nuo alkoholio, ir pagrindinius bruožus vaikų, gyvenančių sveikoje šeimoje (naudosiuosi „Tyrimo problemos pristatymo“ dalyje pateiktais autorių teiginiais ir pastebėjimais).

Lentelė Nr. 1

Pagrindiniai gyvenančių girtaujančiose šeimose vaikų bruožai	Pagrindiniai gyvenančių sveikose šeimose vaikų bruožai
- dažniausiai jie jaučiasi esą kitokie, nei kiti; - jiems sunku atsipalaiduoti ir juokauti; - yra per daug atsakingi arba visai neatsakingi; - turi sunkumų bendraujant; - meluoja; - impulsyvūs, neieško alternatyvios veiklos ir nespėdžia galimų padarinių; - sunkiai siekia užsibrėžto tikslo; - visą laiką ieško pateisinimų arba pritarimų; - rengdamiesi persistengia; - vengia į namus kviestis draugus; - negali susikaupti; - pavydūs;	- laimingi, - draugiški, - myli savo tėvus, - gerai vertina save, - pasitiki savimi, - gerai suvokia savo elgesį, - altruistiški, - moka bendrauti su kitais, - gerai mokosi, - visuomeniškai, - džiaugsmingos nuotaikos - turi saiko jausmą.
- priešiški, - agresyvūs kitiems arba sau; - turi nepasitikėjimo savimi jausmą; - turi blogų įpročių; - nemyli arba nekenčia savo tėvų; - praradę viltį būti mylimais ir reikalingais; - turi mokymosi sunkumų. Smarkiai emociškai pažeisti ir dažnai patiriantys atstūmimą vaikai yra panašūs į tuos, kurie nuo kūdikystės nėra patyrę pakankamo motiniško artumo. Jų raida yra pažeista ir jie turi išvystytus gynybinius mechanizmus, būdingus ribinei asmenybei, nuolatinį nenugalimą nerimą. Yra pažeistas jų pasitikėjimo jausmas ir saugumo ribos, turi bendravimo ir santykių palaikymo sunkumų.	
Atstumtiems vaikams sunku simboliškai mąstyti, o tai rodo jų mąstymo sulėtėjimą; visa tai rodo ir jų nesugebėjimas mokytis. (Tačiau teigiamus bruožus galima ugdyti piešiant).	

Tyrimo eiga

Susirinkus eksperimentinei grupei, pirmiausia jos nariams buvo pasiūlyta dalyvauti prevencinėje programoje „Linai“.

Pasitvirtino socialinių darbuotojų, dirbančių su rizikos grupės vaikais, pastebėjimas, kad ne visi vaikai gali dalyvauti prevencinėje programoje „Linai“ ne tik dėl savo uždaro, bet ir dėl problemos (kad šeimoje yra girtaujama) neigimo. (plačiau žr. priede Nr. 2).

Kitas žingsnis – vaikų apklausa. Ji buvo vykdoma atliekant praktiką Vilniaus arkivyskupijos šeimos centre iš anksto žinant šios apklausos svarbą ir tikslą.

Apklausos tikslas – išsiaiškinti atstumtų ir uždarytų vaikų, priklausančių rizikos grupei, poreikius. (M.Leliugienė. Praktikos ataskaita „Vilniaus arkivyskupijos šeimos centro veiklos kryptys, tenkinant vaikų iš probleminių šeimų poreikius“, 2001 m., Vilnius; praktikos vadovė doc. V.Vaicekauskienė).

Apibendrinant anketą paaiškėjo, kad 80 proc. vaikų nori piešti. Pasiūliau taikyti dailės terapijos laisvo piešimo metodą kaip labiausiai tinkantį dirbant su uždara ir atstumtais vaikais, t.y. su vaikais, turinčiais socialinės ir psichologinės adaptacijos problemų ir taip didinti jų motyvaciją lankyti „Lino“ programą (žr. priedą Nr. 3). Remiantis šios anketos-apklausos duomenimis (anketa buvo pateikta būtent šiems eksperimentinės grupės vaikams), buvo sutikta su mano siūlymu, nutarta pradėti dailės terapijos laisvo piešimo užsiėmimus.

Bendri socialinių įgūdžių skalių sudarymo principai

Atliekant šį tyrimą, labai svarbu sudaryti vaikų socialinių įgūdžių pasikeitimų lentelę. Remiantis jos duomenimis, tyrimo pabaigoje galėsime palyginti ir įvertinti socialinės adaptacijos rezultatus, kurie turės įtakos vaikų apsisprendimui dalyvauti „Lino“ programoje ir pasirenkant alternatyvią veiklą.

Vienas iš būdų atrinkti socialinius įgūdžius yra toje šalyje ar mieste patvirtintas socialinių įgūdžių sąrašas. Gali būti siūlomas Ekologinis instrumentarijus nustatyti socialiniams įgūdžiams bei skalė socialinei kompetencijai vertinti (Howell, 1993 m.)

Howell socialinių įgūdžių skalė

Socialinis įgūdis	Pavyzdys
Bendravimo iniciatyvumas	Nori atkreipti dėmesį patempdamas už rankos
Taisyklių laikymasis. Savireguliacija	Žaidimo taisyklių laikymasis, mokytojo nuorodų laikymasis
Savireguliacija	Sėdėjimo vietos pasirinkimas
Teigiamas grįžtamasis ryšys	Šypsena, pagyrimas, padėka
Neigiamas grįžtamasis ryšys	Pagalbos atsisakymas, pastabų dėl netinkamo elgesio ignoravimas
Elgesys viešose vietose, pasiūlymas padėti	Elgesys transporte, durų palaikymas, prisistatymas
Pagalbos priėmimas, prašymas padėti	Rankos pakėlimas, verbalinis pagalbos prašymas

Howell (1993) išskiria bendrus socialinius įgūdžius, kuriuos privalėtų turėti asmuo, kad galėtų tinkamai elgtis visuomenėje.

Čia pateiktos idealaus modelio funkcijos:

1. Kalba – taisyklė, kaip elgtis, perduodama kalbos pagalba.
2. Atsipalaidavimas – žmogus turi mokėti atsipalaiduoti stresinėje situacijoje.
3. Savikontrolė – sugebėjimas kontroliuoti savo elgesį.
4. Problemų sprendimas – neturintys socialinių įgūdžių randa mažiau sprendimų, mažesnė veiksmų laisvė pasirenkant sprendimus, ir jie būna neefektyvūs ar net pavojingi.
5. Tinkamo elgesio pasirinkimas – pasirenka netinkamą atsakymą, veiksmą, nes žino nedaug pavyzdžių.
6. Sprendimo priėmimas ir bendravimo įgūdžiai. (pagal D.Talutytę. „Sutrikusio intelekto jaunuolių socialiniai įgūdžiai“, diplominis darbas, VU, 1997)

Socialinių įgūdžių, skalės kintamųjų lentelės sudarymui, atranka

Atrinkdama vaikų, priklausančių rizikos grupei, socialinių įgūdžių skalės pagrindines sritis, rėmiausi socialinio elgesio sričių sąrašu, pagrįstu socialinėmis funkcijomis. Jį pateikiu kiek pakeistą, nes atsižvelgiau į vietos sąlygas, pritaikymo pobūdį ir naudojimo tikslą. Išskyriau šešias socialinių įgūdžių sritis:

- 1) Bendravimo iniciatyvumas bei jo palaikymas – elgesys, kuris inicijuotų ir palaikytų bendravimą, padėtų užmegzti pokalbį (pasisveikinimas, pagalbos siūlymas, pagalbos prašymas, atsakymas, klausimas).
- 2) Taisyklių laikymasis – minimalių taisyklių laikymasis, vadovo klausymas, žodinių nurodymų laikymasis.
- 3) Informacijos suteikimas – informatyvus elgesys, informacija, atsakymas į klausimą, ko nors parodymas, susidomėjimo aplinka rodymas, jausmų reiškimas ir pan.
- 4) Pasirinkimas – elgesys, kuris leidžia pasirinkti sprendimą iš kelių alternatyvų: pirmenybės kam nors suteikimas, alternatyvos pasirinkimas, tikslo nustatymas. Šiuo atveju – tiriamojo sutikimas kalbėti apie piešinį siejant jį arba nesiejant su savo problema.
- 5) Situacijos užbaigimas-pradėjimas – elgesys, kuris užbaigia bendravimą ar leidžia pasitraukti; įsitraukimas į kitą veiklą, kai baigiama pirma; šiuo atveju – pasibaigus dailės terapijos užsiėmimams pradėti lankyti prevencinės programos „Linas“ grupę.
- 6) Problemų sprendimas – elgesys, kuris leidžia surasti, įvertinti ir įgyvendinti sprendimą (alternatyvų įgyvendinimas, ilgalaikių tikslų nustatymas). Šiuo atveju, atsiskleidus kūrybiškumui, svarbus vaiko sugebėjimas pasirinkti tolimesnę veiklą, t.y. užsirašyti į būrelį, kuriame galėtų save išreikšti.

Penkiabalės socialinių įgūdžių (indikatorių) vertinimo skalės sudarymas

Užsiėmimų metu buvo stebimas vaikų elgesio kitimas pagal išvardintus indikatorius. Jie buvo vertinami penkiabale sistema. Vertinimo skalė sudaryta remiantis asmenine autorės patirtimi atskirai kiekvienai pozicijai:

Pirma pozicija – bendravimo iniciatyvumas bei jo palaikymas. Elgesys, kuris inicijuotų ir palaikytų bendravimą, padėtų užmegzti pokalbį (pasisveikinimas, pagalbos siūlymas, pagalbos prašymas, atsakymas, klausimas).

1 balas – pasisveikina, atsisveikina.

2 balai – pasisveikina, atsisveikina, pasiūlo pagalbą (paduoda dažus arba tepuką, atneša vandens).

3 balai – pasisveikina, atsisveikina, pasiūlo pagalbą, pats paprašo pagalbos (padėti atkirpti popieriaus, padėti nunešti piešinį ir pan.).

4 balai – pasisveikina, atsisveikina, pasiūlo pagalbą, pats paprašo pagalbos, atsako į klausimus.

5 balai – pasisveikina, atsisveikina, pasiūlo pagalbą, pats paprašo pagalbos, atsako į klausimus, pasakoja įvairias istorijas, prisiminimus ir nuotykius.

Antra pozicija – taisyklių laikymasis. Minimalus taisyklių laikymasis, vadovo klausymas, žodinių nurodymų laikymasis.

1 balas – stengiasi laikytis veiklos taisyklių, trumpam atkreipia dėmesį į vadovo pastabas.

2 balai – stengiasi laikytis taisyklių, į vadovo pastabas reaguoja atidžiau.

3 balai – laikosi veiklos taisyklių, atidžiai reaguoja į vadovo pastabas.

4 balai – laikosi veiklos taisyklių, atidžiai reaguoja į vadovo pastabas, laikosi žodinių nurodymų.

5 balai – laikosi veiklos taisyklių, atidžiai reaguoja į vadovo pastabas, laikosi žodinių nurodymų, tinkamai pasirenka veiklą (susikaupia piešdamas).

Trečia pozicija – informacijos suteikimas. Elgesiu išreiškiami jausmais, atsakymas į klausimą, ko nors parodymas, susidomėjimo aplinka rodymas, jausmų reiškimas ir pan.

1 balas – susidomi studijos aplinka.

2 balai – susidomi studijos aplinka, išreiškia jausmus (neverbaline kūno kalba: šypsena, stovėseną, akių kontaktą ir pan.).

3 balai – susidomi studijos aplinka, išreiškia jausmus (neverbaline kūno kalba: šypsena, stovėseną, akių kontaktą ir pan.), garsiai reiškia savo mintis.

4 balai – susidomi studijos aplinka, reiškia jausmus (neverbaline kūno kalba: šypsena, stovėseną, akių kontaktą ir pan.), garsiai reiškia savo mintis, rodo vadovui savo piešinį ir laukia įvertinimo.

5 balai – susidomi studijos aplinka, reiškia jausmus (neverbaline kūno kalba: šypsena, stovėsena, akių kontaktu ir pan.), garsiai reiškia savo mintis, rodo vadovui savo piešinį ir laukia įvertinimo, rodo piešinį draugams ir pats džiaugiasi savo piešiniu, atsakinėja į klausimus, sutinka kalbėti apie piešinius.

Ketvirta pozicija – pasirinkimas. Elgesys, kuris leidžia pasirinkti sprendimą iš kelių alternatyvų: pirmenybės kam nors suteikimas, alternatyvos pasirinkimas, tikslo nustatymas. Šiuo atveju – tiriamojo sutikimas kalbėti apie piešinį siejant jį arba nesiejant su savo problema.

1 balas – piešinį priima.

2 balai – piešinį priima, sutinka apie jį kalbėti vėliau.

3 balai – piešinį priima, sutinka apie jį kalbėti individualiai su vadovu.

4 balai – piešinį priima, sutinka apie jį kalbėti individualiai su vadovu, kalbėdamas apie piešinį pradeda kalbėti apie savo problemą.

5 balai – piešinį priima, sutinka apie jį kalbėti individualiai su vadovu, kalbėdamas apie piešinį pradeda kalbėti apie savo problemą, nori, kad jo piešinius matytų ir kiti, sutinka dalyvauti parodoje.

Penkta pozicija – situacijos užbaigimas-pradėjimas. Elgesys, kuris užbaigia bendravimą ar leidžia pasitraukti; įsitraukimas į kitą veiklą, kai baigiama pirma; šiuo atveju – pasibaigus dailės terapijos užsiėmimams pradėti lankyti prevencinės programos „Linas“ grupę.

1 balas – pradeda galvoti, ką veiks toliau;

2 balai – abejoja, vertina, svarsto dėl savo dalyvavimą grupėje;

3 balai – individualiai aptaria savo svarstymus dėl dalyvavimo „Lino“ programoje su vadovu;

4 balai – priima sprendimą pasibaigus dailės terapijos užsiėmimams pereiti į „Lino“ grupę;

5 balai – užsirašo į „Lino“ grupę.

Šešta pozicija – problemų sprendimas. Elgesys, kuris leidžia rasti, įvertinti ir įgyvendinti sprendimą: alternatyvų įgyvendinimas, ilgalaikių tikslų nustatymas. Šiuo atveju, atsiskleidus vaikų kūrybiškumui, vaiko sugebėjimas pasirinkti tolesnę veiklą, t.y. užsirašyti į būrelį, kuriame galėtų save išreikšti.

1 balas – pradeda suprasti ir kalbėti apie tai, kokius gabumus turi;

2 balai – pradeda ieškoti alternatyvios veiklos už grupės ribų savarankiškai;

3 balai – vertina save, savo gabumus kalbėdamas apie juos su draugais grupėje ir su vadovu, svarsto alternatyvios veiklos pasirinkimo galimybes;

4 balai – pasirenka ir susiranda konkrečią veiklą pagal savo saviraiškos poreikius;

5 balai – užsirašo ir pradeda lankyti būrelį arba pradeda dalyvauti konkrečioje veikloje, susijusioje su savo pasirinkta sritimi.

Naudojantis šiomis socialinių įgūdžių skalėmis sudaryta lentelė, kuri buvo pildoma kiekvieno užsiėmimo metu (žr. priedą Nr. 6 „Grafikai“).

Kitos tyrimo priemonės

Buvo rašomas vaikų užsiėmimų stebėjimo konspektas. Jame fiksuotos vaikų mintys, nuomonės, įvairūs prašymai ir pageidavimai.

Individualaus piešinių aptarimo metu buvo fiksuojama viskas, ką vaikas pasakoja apie piešinį ar su piešiniu siejamą problemą.

Tyrimo pabaigoje vaikai dalyvavo diskusijoje-apklausoje. Apklausos tikslas – išsiaiškinti dailės terapijos efektyvumą dirbant su uždariais ir atstumtais vaikais, priklausančiais rizikos grupei (žr. priedą Nr. 4).

Keliami tikslai ir tyrimo pradžia

Dirbti su eksperimentine grupe Vilniaus arkivyskupijos šeimos centre ir taikyti dailės terapijos metodą – laisvą piešimą – pradėjome 2000 gruodžio 15 dieną.

Kad būtų lengviau dirbti ir stebėti vaikų elgesį, eksperimentinė grupė buvo padalinta į dvi mažesnes grupes. Kiekviena grupelė rinkdavosi vieną kartą per savaitę.

Tyrimo trukmė – 6 mėnesiai.

Užsiėmimų skaičius – 24.

Prieš pradėdant užsiėmimus, remiantis vaiką rekomendavusios institucijos darbuotojo apibūdinimu ir tėvų pastabomis, kiekvienam vaikui buvo parengta anketa. Visų vaikų tėvai parašė tą patį prašymą: išmokyti bendravimo.

Kiekvieno vaiko anketoje atsispindi bendri eksperimentinei grupei keliami tikslai:

1) didinti vaikų motyvaciją lankyti prevencinę programą „Linas“;

2) siekti konkrečių socialinės adaptacijos rezultatų:

- bendravimo įgūdžių pagerinimo,
- problemos išsakymo (pripažinimo),
- vaiko kūrybiškumo atskleidimo,
- savęs vertinimo padidinimo.

Rezultatų aptarimas

Aptardama tyrimo rezultatus naudosiu:

- 1) vaikų saviraiškos darbų piešinius,
- 2) vaikų saviraiškos darbų individualaus aptarimo konspekto medžiagą,
- 3) apibendrintus abiejų anketų duomenis,
- 4) socialinių įgūdžių grafikus,
- 5) bendro konspekto medžiagą.

Analizuojant vaikų saviraiškos darbus išryškėjo keletas svarbių dalykų:

1) šiai eksperimentinei grupei dirbant su dažais būdinga „taškymo“ ir „varvinimo“ technika, kurią atskirai kiekvienas vaikas atrado pats, nematydamas kito piešinio (žr. priedą Nr. 7 „Vaikų saviraiškos darbai“, antro etapo piešiniai);

2) Ypatingas vaikų pomėgis piešti rankomis ir pirštų galiukais. Vaikams labai patiko dažais išteptomis rankomis švelniai lytėti popierių. Maišydamai įvairias spalvas, jie ilgai vedžiodavo rankas popieriaus paviršiumi, kol pagaliau nebesimatydavo jokios spalvos. Piešdami rankomis, vaikai atsipalaiduodavo, užsimiršdavo. Visi vaikai šypsojosi. Iš neverbalinio jų elgesio aiškiai buvo matyti, kad jiems tai patinka.

Manau, kad vaikai taip elgėsi dėl to, kad vaikystėje jiems trūko motiniško artumo ir su juo susijusio lytėjimo. Apie tai, kad atstumti vaikai yra panašūs į tuos vaikus, kurie nuo kūdikystės nėra patyrę motiniško artumo, rašo ir anksčiau minėta autorė C.Case, dirbusi su atstumtais vaikais.

Pasitvirtino ir E.Eriksono išsakyta mintis, „kad tam tikras konkretaus vaiko elgesys priklauso nuo jo ankstesnio patyrimo ir dabartinės situacijos“ (R.Žukauskienė, 1998).

E.Eriksonas, pasiūlęs aštuonias raidos stadijas, pabrėžė, kad kiekvienai iš jų būdingas tam tikras konfliktas. Kiekvienoje augimo stadijoje individas susiduria su nauja augimo krize. Pozityviai įveikus krizę, padidėja individo jėgos, o patirta nesėkmė pasireiškia žmogaus elgesiu. Sėkmė arba nesėkmė tam tikroje stadijoje turi įtakos žmogaus raidai vėlesniais gyvenimo periodais (R.Žukauskienė, 1998).

Remiantis tokiu E.Eriksono požiūriu į individo psichosocialinę raidą, galima, dirbant su rizikos grupei priklausančiais vaikais, užpildyti tai, ko jie negavo ankstesnėse vystymosi stadijose, ir taip sušvelninti vieno ar kito vystymosi etapo konfliktą.

Mano įsitikinimu, šis vaikų pomėgis teplioti dažus rankomis, piešti pirštų galiukais, liesti vienas kito išdažytas rankas ir ant popieriaus lapo palikti išteptųjų dažais rankų atspaudus iš dalies užpildė tą motiniško artumo spragą, kurią, anot E.Eriksono, jie patyrė ankstyvoje vaikystės raidos stadijoje (žr. priedą Nr. 7 „Vaikų saviraiškos darbai“ Piešimas rankomis).

E.Eriksono teorijoje akcentuojama, jog vaikystė nėra viso žmogaus gyvenimo pagrindas, kaip dažnai manoma. Asmenybė formuojasi visą gyvenimą, o kiekviena fazė turi ir teigiamų, ir neigiamų komponentų.

Būtent po šio ypatingo „išsipiešimo“ buvo pastebėtas trečios socialinių įgūdžių skalės, susijusios su jausmų reiškimu, ryškus kilimas į viršų. (žr.priedą Nr. 6 „Grafikai“, III kreivė).

3) Išdėliojus vaikų saviraiškos darbus nuo pirmojo iki paskutinio ir lyginant jų seką su socialinių įgūdžių skalių kitimu laike, pasikartotoje tie patys keturi etapai, būdingi atstumtiems ir uždariems vaikams, kuriuos pastebėjau anksčiau, dar dirbdama Palangoje su tokiais pat bruožus turinčiais vaikais.

Šiuos keturis etapus galima apibūdinti taip:

Etapas	Piešinio dinamika laike	Vaiko elgesys su piešiniu
Pirmas	Tamsus	Piešinio nepriima, suplėšo arba numeta į šalį
Antras	Šviesesnis	Piešinį priima, piešiniu džiaugiasi, kalba tik apie piešinį, nesusiedamas jo su problema
Trečias	Šviesus	Piešinį priima ir susieja su savo problema. Šiame etape vaikai sutinka kalbėti individualiai apie piešinį ir su juo susijusius prisiminimus bei skaudžius gyvenimo įvykius
Ketvirtas	Konkretus	Piešinys dedikuojamas konkrečiam asmeniui: mamai, tėčiui, draugui. (Vyresni vaikai dedikavo savo piešinius vėžiui sergantiems vaikams, gulintiems ligoninėje.)

Tęsiant vaikų saviraiškos darbų dinamikos laike analizę ir siejant ją su socialinių įgūdžių skalės kitimu laike, aptarsime kiekvieną etapą atskirai.

Laiko atžvilgiu kiekvieną etapą vaikai praėjo individualiai: vieni greičiau, kiti lėčiau.

Pirmas etapas – tamsūs piešiniai

Šis etapas buvo sunkiausias ir ilgiausias. Bet jis geriausiai atspindi vaikų vidinę būseną – sumaištį, nerimą, baimę, nepasitenkinimą ir t.t. Visa tai paaiškėjo per individualių piešinių aptarimą, kai vaikai sutiko kalbėti apie piešinius.

Pasitvirtino specialistų teiginys, kad menas, kaip emocijų, jausmų ir minčių saviraiškos priemonė, leidžia atskleisti suvokiamą ir nesuvokiamą žmogaus vidinę ir išorinę realybę (K.Polukordienė, 1999).

Apie tai, kaip vaikai išsivaduoja iš savo „pirminio kieto kūno“ piešimo metu, rašo ir edukologijos daktarė, dailės terapeutė C.Case, kuri taip pat dirbo su atstumtais vaikais.

Labai tinka ir Z.Freudo mintis, kad „giluminės, nesuvoktos mintys ir jausmai dažniausiai išreiškiami ne žodžiais, o vaizdiniais ir simboliais“.

Manau, kad šis pirmas etapas svarbus ir tuo, kad vaikai turėjo galimybę „išsipiešti“, t.y. sublimuoti visus negatyvius suvoktus ir nesuvoktus jausmus ant popieriaus ir taip išsivaduoti iš slegiančios vidinės įtampos, kuri jiems kėlė baimę ir nerimą. Tai buvo matyti iš vaikų elgesio, kai jie piešė savo pirmuosius piešinius: labai skubėjo, ėmė kuo didesnę popieriaus lapą, iš pradžių dengė jį šviesiom, paskui ryškiom, galiausiai tamsiom spalvom. Žinoma, piešinys tapdavo niūrus ir „piktas“ (žr. priedą Nr. 7 „Vaikų saviraiškos darbai“ Pirmo etapo piešiniai). Vaikai greitai juos suplėšydavo arba suglamžydavo, skubėdami imdavo kitą popieriaus lapą. Ir pieš-

davo vėl, tarsi nujausdami, kad „išsipiešę“ jie sukurs gerą ir gražų piešinį, kuris atspindės jų vidinę harmoniją, ir jie, matydami tokį piešinį, galės juo džiaugtis.

Per pirmuosius tris užsiėmimus vaikai nupiešdavo daugiausia penkis – devynis piešinius. Po tokio kūrybinio proceso vaikai buvo tarsi gerai išsidūkę. Nors tikslas dar nebuvo pasiektas. Tačiau po trečio – ketvirto užsiėmimo visas neverbalinis vaikų elgesys bylojo apie tai, kad jie jaučiasi geriau.

Apie tai žymus Rusijos dailės terapeutas A.J.Kopytin (2000) rašo: „Vaizduojamasis menas tampa asmeniniu sublimacijos aspektu, kuris kyla, kai instinktyvus impulsas pakeičiamas menine vaizduojamąja raiška. Todėl dailės terapija atlieka kompensuojančią funkciją ir nuima psichinę įtampą, kylančią iš frustracinės būsenos instinktyvių poreikių“.

Antras etapas – šviesesni piešiniai

Šviesesniais tapę vaikų piešiniai pratęsia tai, kas vyko pirmame etape. Mūsų subjektyvius pastebėjimus apie neverbalų elgesį patvirtina jų antrojo etapo piešiniai.

Šio etapo piešinius vaikai jau priima: rodo vadovui, draugams. Taip prasideda verbalinis bendravimas tarp grupės narių ir vadovo. Vaikai po truputį pradeda kalbėti, paprašo pagalbos arba pasisiūlo padėti. Šiame etape vaikai sutinka kalbėti apie piešinius su vadovu. Jų komunikabilumo pradžią parodo ketvirta kreivė, atspindinti ketvirtą socialinių įgūdžių poziciją – pasirinkimą (žr. priedą Nr. 6 „Grafikai“).

Kiekvieno vaiko šviesesnių piešinių etapo trukmė taip pat individuali. Etapas svarbus tuo, kad tarsi švelnus perėjimas jis vaikus išveda iš „nesuvokiama“ į „suvokiama“. Vaikai šiems piešiniams sugalvoja pavadinimus, iš kurių taip pat galima spręsti apie vaiko problemas. Vaikų piešinių pavadinimų pavyzdžiai (Pastaba: laikantis socialinio darbuotojo etikos kodekso, pakeičiau vaikų vardus):

Nadežda, 11 m. – „Niekas“, „Saulė“, „Naujametiniai saliotai“.

Birutė, 12 m. – „Bet kas“, „Akis“, „Saulė“.

Anastazija, 13 m. – „Lietos spalvos“, „Akis“, „Laužas“, „Saulė“.

Neringa, 12 m. – „Namas“, „Akvariumas“, „Rankos“.

Ona, 10 m. – „Lietus“, „Saulė“, „Indėnų palapinė“.

Ala, 11 m. – „Parodoje“, „Siena“, „Siūlų kamuolys“.

Arūnas, 12 m. – „Spalvos“, „Sūkurys“, „Kosmosas“, „Saulė“.

Dovydas, 13 m. – „Niekas“, „Tagas“, „Sraigė“.

Aurelija, 13 m. – „Ratas“, „Karvė“, „Pergalė“, „Nežinau“.

Žygimantas, 10 m. – „Peilis“, „Mašina“, „Mama“.

Elijas, 10 m. – „Aš“, „Makaliūzė“, „Raudonas vanduo“.

(Žr. priedą Nr. 7 „Vaikų saviraiškos darbai“).

Vaiko saviraiškos sugebėjimai yra stebimi spontaniškos kūrybos procese. Spontaniška kūryba psichoanalitinėje dailės terapijoje yra svarbiausias faktorius. Jos metu gali iškilti sunkūs pasąmoniniai konfliktai, troškimai ir užslopintos galios.

Kūrybinis procesas padeda išlaikyti psichologinį atstumą su konfliktiniu objektu. Iš sąmonės iškilusios problemos, įgavusios simbolių formą, tampa ne tokios grėsmingos. Be to, kūrybinis procesas padeda formuoti civilizuotą elgesį. Šią įžvalgą suformulavo jau anksčiau minėtas dailės terapeutas A.I.Kopytin. Tai pasitvirtina jau šiame etape, kuriame vaikai netiesiogiai pradeda kalbėti apie savo problemą, o tai ir yra vienas iš mūsų tyrimo tikslų.

Trečias etapas – šviesūs piešiniai

Net keliais aspektais tai pats svarbiausias etapas taikant dailės terapijos laisvo piešimo metodą:

1) Būtent dabar vaikai pradeda įvardinti savo problemas ir daugiausiai kalba apie tai, kas jiems yra skaudu;

2) prisimena skaudžiausius savo gyvenimo įvykius ir per individualų piešinių aptarimą išdrįsta apie juos garsiai kalbėtis su vadovu;

3) piešinių aptarimo metu išryškėja įvairios bio-psycho-socialinės problemos, besisiekiančios su vaiku ir jo artimiausia aplinka – šeima; todėl atsiranda galimybė padėti ne tik vaikui, bet ir jo šeimai;

4) šio etapo pabaigoje visi vaikai „atranda save“ ir pradeda galvoti apie alternatyvią veiklą pagal savo sugebėjimus, džiaugiasi savo pasiekimais, noriai dalyvauja saviraiškos darbų parodoje ir tuo didžiuojasi, t.y. išauga jų savivertė;

5) šio etapo metu surinkta medžiaga perduodama psichologui ir, jeigu vaikas nori, yra galimybė gauti individualią psichologo konsultaciją;

6) šio etapo metu surinkta medžiaga yra labai informatyvi ir ja galėtų naudotis visos institucijos, dirbančios su rizikos grupės vaikais; taip pat ji gali būti perduota į vaiko nuolatinę buvimo vietą – mokyklą, dienos centrus ir pan.

Šio, trečiojo, etapo aptarime-analizėje kalbėsiu apie svarbiausias kiekvienam vaikui iškilusias problemas.

Arūnas, 11 m.: „Jaučiuosi atstumtas klasėje, mokytoja visiems skiria dėmesio, o aš visuomet kaltas. Matematikos ir rusų mokytoja nekenčia manęs, todėl aš bėgu iš tų pamokų. Man nepatinka, kai visi sustoja ratu ir tyčiojasi. Šeimoje tėvai irgi manęs vengia, todėl jaučiuosi atstumtas. Kai mane atstumia, ima nervai, norisi keršyti, puolu muštis, paskui pabėgu“.

Arūnas gyvena su močiute, tėvai išsiskyrę. Tėvo neprisimena ir, kaip pats pasakė, „aš jo nekenčiu, jeigu galėčiau – užmuščiau“. Mama turi priklausomybę nuo alkoholio ir gyvena su sugyventiniu, vaikais nesirūpina. Močiutė susirgo vėžiu, labai blogai jaučiasi. „Bijau, kad močiutė mirs, nes tada – tik vaikų namai“ – baigdamas pasakė Arūnas. Visa tai papasakojo aptarinėjant piešinį „Planetos“, kur jo vaizduojamame kosmose matosi visų šeimos narių išsidėstymas (kaip antrojo etapo analogiškame piešinyje, tik čia labiau išvystyta mintis). (Žr. priedą Nr. 7 „Vaikų saviraiškos darbai“ – Arūnas).

Arūnas pasirinko „Breiko“ šokių būrelį. Dabar jis gauna paramą „per atstumą“ iš

Italijos fondo AVSI ir gali susimokėti už savo pasirinktą alternatyvią veiklą. Taip pat yra vienas iš jaunimo iniciatyvinės grupės narių, kurie nenorėjo palikti studijos ir iškėlė „Madų teatro“ idėją, kurio veikloje dabar dalyvauja. Tai atsispindi ir socialinių įgūdžių grafike Nr.6 „Ilgalaikių tikslų numatymas ir alternatyvų įgyvendinimas“ (žr. priedą „Grafikai“ – Arūnas).

Jau trečiojo etapo pradžioje Arūnas, pasibaigus dailės terapijos programai, su-tiko pereiti į „Lino“ grupę. Tai atsispindi socialinių įgūdžių grafike Nr. 5 „Apsisprendimas pasirenkant alternatyvią veiklą“ (žr. priedą „Grafikai“ – Arūnas).

Neringa, 12 m.: „Kai žiūriu į šį namą, tai prisimenu, kaip sudegė mano broliukai. Vienam buvo vieneri, kitam – dveji metai. Man labai liūdna ir dėl to norisi verkti. Kartais naktį man atrodo, kad aš girdžiu juos verkiant. Tada man pasidaro baisu ir aš negaliu užmigti“.

Neringa gyvena su tėvais, kurie abu turi priklausomybę nuo alkoholio. Kitur draugų neturi, tik čia – studijoje.

Neringa sutiko lankytis pas psichologą – „liūdesys dėl broliukų ir problemos moksle“ – taip ji pati įvardino savo problemas.

Neringa „atrado save“ šokdama. Šokių būrelį susirado pati ir dabar lanko. Tai atsispindi ir socialinių įgūdžių grafike Nr. 6 „Ilgalaikių tikslų numatymas ir alternatyvų įgyvendinimas“ (žr. priedą „Grafikai“ – Neringa).

Ji taip pat gauna paramą „per atstumą“ iš Italijos fondo AVSI ir tokiu būdu gali susimokėti už savo pasirinktą alternatyvią veiklą.

Šio etapo viduryje Neringa sutiko pereiti į „Lino“ grupę, kai pasibaigs dailės terapijos užsiėmimai.

Ala, 11 m.: „Man patinka mano piešiniai, tik vienas – ne, nes man primena šiukšlių konteinerį“. Patylėjusi pasakojo toliau: „Kai tėtis pradėjo gerti, pragerdavo visus pinigus. Mama nedirba, nes negali. Ji invalidė, vos paeina. Kai nebebuvo ko valgyti, mes su mama turėjome eiti rinkti butelių į šiukšlių konteinerius. Man buvo labai gėda. Bijojau, kad kas nors nepamatytų“.

Alos tėvai išsiskyrę, tačiau gyvena tame pačiame bute. Tėvas išgėręs dažnai smurtauja. Tada jos su mama eina miegoti į sandėliuką. Tą patį pasakojo ir Alos mama. Taip atsirado galimybė padėti Alai ir jos mamai. Apie „Motinos ir vaiko“ pensioną jos nežinojo. Kitą kartą žinos ir kreipsis pagalbos.

Ala taip ir liko uždara. Ji labai norėjo vaidinti, bet nerado tokio būrelio. Tačiau pradėjo gauti paramą „per atstumą“ iš Italijos fondo AVSI ir planuoja užsirašyti į kokį nors būrelį Moksleivių rūmuose. Ji nėra padariusi konkretaus sprendimo. Tai atsispindi ir socialinių įgūdžių grafike Nr.6 „Ilgalaikių tikslų numatymas ir alternatyvų įgyvendinimas“ (žr. priedą „Grafikai“ – Ala).

Tik paskutinę dieną Ala apsisprendė lankyti „Lino“ grupę. „Noriu ir toliau būti su šia grupe“ – toks buvo jos sprendimas.

Anastazija, 13 m.: „Kai žiūriu į tą piešinį, tai prisimenu kapines. Aš irgi nenoriu gyventi. Prisimenu, kaip norėjau nušokti nuo tilto, bet sulaukė draugė. Kai tėvai bu-vo mane atidavę į globos namus, ten atvažiavo kažkokios dėdės ir mums visiems

liepė nusirengti, tik kelnaites palikti, ir atsigulti. Tada pūtė į pilvą ir kažką kalbėjo. Man buvo baisu“.

Dabar Anastazija gyvena su savo tėvais. Mama turi priklausomybę nuo alkoholio, bet pradėjo lankyti AA grupę ir šiuo metu negeria. Anastazija sutiko lankytis pas psichologą, kad nugalėtų baimę ir „pradėtų norėti gyventi“.

Anastazija „atrado save“ choriniame dainavime. Šiuo metu lanko mokyklos cho-rą. Tai atsispindi ir socialinių įgūdžių grafike Nr. 6 „Ilgalaikių tikslų numatymas ir alternatyvų įgyvendinimas“ (žr. priedą „Grafikai“ – Anastazija). Ji taip pat gauna paramą „per atstumą“ iš Italijos fondo AVSI.

Lankyti „Lino“ grupę Anastazija sutiko trečio etapo pradžioje.

Birutė, 12 m.: pirmame etape nupiešė keturiolika, antrame – devynis piešinius. Į individualų piešinių aptarimą atėjo paskutinė.

„Man patinka visi šitie piešiniai (trečiojo etapo). Čia tokios gražios spalvos, no-rėčiau tarp tokių gyventi“. Po ilgos pauzės tęsė savo pasakojimą: „Norėčiau tokio-mis spalvomis išdažyti savo namą, kad būtų gražu. Mama su tėčiu tai turi darbo, tai neturi. Namuose negražu, nenoriu būti namuose ir negaliu parsivesti draugės“.

Abu Birutės tėvai turi priklausomybę nuo alkoholio, periodiškai lanko AA, tai dirba, tai ne.

Šio piešinių aptarimo metu Birutė pasakė savo paslaptį: „Labai noriu šokti, bet nėra pinigų užsimokėti už būrelį“. Tačiau pati susirado nemokamą šokių būrelį, kurį dabar ir lanko. Tai atsispindi ir socialinių įgūdžių grafike Nr. 6 „Ilgalaikių tikslų numatymas ir alternatyvų įgyvendinimas“ (žr. priedą „Grafikai“ – Birutė).

Lankyti „Lino“ grupę Birutė sutiko trečiojo etapo pabaigoje. Dabar Birutė – viena iš aštuonių vaikų, kurie gauna paramą „per atstumą“ iš Italijos fondo AVSI.

Nadežda, 12 m.: „Tas piešinys man primena jūrą, saulę, žolę ir perkūną. Kai buvau su teta Palangoje, prie jūros, prasidėjo audra. Aš pasimečiau ir nežino-jau ką daryti. Labai verkiau. Dabar dažnai sapnuoju tą audrą. Tada daugiau nebeužmiegu“.

Nadeždos tėvas miręs, mama niekur nedirba, gyvena iš pašalpų. Vėliau Nadež-da pasakojo, kad nualpo mokykloje, kai užuodė maisto kvapą. Valgyti negalėjo, nes mokykloje tik vienam vaikui iš šeimos yra duodamas nemokamas maitinimas (2001 m.). „Namuose nebuvo ko valgyti, o aš labai norėjau“.

Taip atsirado galimybė padėti šeimai: iš Visų Šventųjų parapijos mama gauna „sausą davinį“, o vaikai kiekvieną dieną „Caritas“ valgykloje – nemokamus pietus.

Nadežda sutiko lankytis pas psichologą, kad nugalėtų savo baimę.

Nadežda susidraugavo su Alina, ir abi žadėjo eiti dainuoti, paskui vaidinti. Ta-čiau vėliau pasirinko šokius. Tai atsispindi ir socialinių įgūdžių grafike Nr. 6 „Ilgalai-kių tikslų numatymas ir alternatyvų įgyvendinimas“ (žr. priedą „Grafikai“ – Nadež-da). Ji taip pat gauna paramą „per atstumą“ iš Italijos fondo AVSI.

Lankyti „Lino“ programą Nadežda sutiko trečiojo etapo pabaigoje, ir tai tik dėl to, kad liktų grupėje.

Ona, 11 m.: „Formulės“. Žiūrėdama į tą paveikslą, prisimenu matematiką. Man

blogai sekasi. Aš blogai matau. Iš ten, kur sėdžiu, nesimato lentos“. To pačio pokalbio metu Ona pati paprašė, ar negalėtų vaikščioti pas psichologą dėl mikčiojimo.

Po šio pokalbio išaiškėjo, kad regėjimas patikrintas ir Ona turi receptą aki-niams. Taip atsirado galimybė padėti Onai nusipirkti akinius. Pinigų paaukojo sesuo Nijolė Sadūnaitė.

Ona „atrado save“ šokdama. Pati susirado šokių būrelį ir pradėjo lankyti.

Po kiek laiko sužinojau, kad Ona dar mokosi groti ir etnografinėmis kanklėmis. Tai atsispindi ir socialinių įgūdžių grafike Nr. 6 „Ilgalaičių tikslų numatymas ir alternatyvų įgyvendinimas“ (žr. priedą „Grafikai“ – Ona). Ji taip pat gauna paramą „per atstumą“ iš Italijos fondo AVSI ir gali susimokėti už kanklių būrelį.

„Lino“ grupę sutiko lankyti šio etapo pradžioje.

Aurelija, 13 m.: „Eglutė“. Kai žiūriu į šį piešinį, prisimenu Kalėdas, sniegą, dova-nas. Tada Kalėdas dar švęsdavome visi kartu, o dabar – tik su močiute. Tėvai išsi-skyrė. Mama geria“.

Piešinys „Ateiviai irgi egzistuoja“. „Aš tikiu, kad yra ateiviai. Tikiu, kad gali ateiti ir išgelbėti visą pasaulį nuo skurdo. Norėčiau susitikti, bet neskrisčiau viena. Su savi-mi pasiimčiau mamą, močiutę, broliukus, šunį ir draugus“.

Po piešinių aptarimo Aurelija dar ilgai galvojo, ar norėtų lankyti „Lino“ progra-mą. Sprendimą priėmė tik paskutinę dieną.

Aurelija yra viena iš jaunimo iniciatyvinės grupės narių ir dalyvauja „Madų teat-ro“ veikloje, toliau lanko šokių būrelį. Tai atsispindi ir socialinių įgūdžių grafike Nr. 6 „Ilgalaičių tikslų numatymas ir alternatyvų įgyvendinimas“ (žr. priedą „Grafikai“ – Aurelija). Ji taip pat gauna paramą „per atstumą“ iš Italijos fondo AVSI.

Dalia, 10 m. Mielai ir daug kalbėjo apie savo piešinius, tačiau jokios informaci-jos, pagal kurią galima būtų suteikti pagalbą, nepateikė. Bet atskleidė savo svajo-nę – lankyti šokių būrelį. „Bet ne dabar. Vėliau“.

Šiuo metu mokykloje Dalia jau lanko šokių būrelį. Tai atsispindi ir socialinių įgū-džių grafike Nr. 6 Ilgalaičių tikslų numatymas ir alternatyvų įgyvendinimas“ (žr. prie-dą „Grafikai“ – Dalia).

„Lino“ programoje mielai sutiko dalyvauti.

Elijas, 10 m. Piešė daug, kalbėjo mažai. Informacijos, kurią sužinoję, būtume galėję jam ar jo šeimai padėti, nepateikė. Tačiau šio etapo pabaigoje dingo jo pa-syvumas. Elijas tapo aktyvus. Priėmė sprendimą – norėtų žaisti lauko tenisą. Elijas gyvena kartu su tėvais, pasiturinčiai. Tad jo svajonė lengvai išsipildė. Tai atsispindi ir socialinių įgūdžių grafike Nr. 6 „Ilgalaičių tikslų numatymas ir alternatyvų įgyven-dinimas“ (žr. priedą „Grafikai“ – Elijas).

„Lino“ grupę sutiko lankyti tik šio etapo pabaigoje.

Žygimantas, 10 m. Visiškai tamsus piešinys „Žemė“. „Man čia prisimena avarija. Pamačiau mašiną ir murziną žemę. Atsibudau ligoninėje. Dažnai apie tai sapnuoju. Bijau“.

Ši medžiaga buvo perduota psichologui, tačiau Žygimantas nesutiko pas jį lankytis.

Šiuo metu Žygimantas toliau lanko dailės terapijos užsiėmimus, tik pagal kitą programą.

Žygimantas jokio būrelio lankyti nenori, nors labai trokšta važinėti dviračiu. Tai atsispindi ir socialinių įgūdžių grafike Nr. 6 „Ilgalaičių tikslų numatymas ir alternatyvų įgyvendinimas“ (žr. priedą „Grafikai“ – Žygimantas).

„Lino“ programoje dalyvauti sutiko, bet užsiėmimų metu nedalyvaudavo gru-pės veikloje.

Dovydas, 13 m.: „Sraigė“. Kai žiūriu į tą piešinį, prisimenu močiutę. Aš jos ne-kenčiu. Ji visur lenda, neduoda ramybės. Visada namuose. Tik ji visada prieš akis. Mama dirba dviejuose darbuose, tėvo nėra“. Po kiek laiko tęsė savo kalbą: „Jau-čiuosi atstumtas mokykloje, beveik visos mergaitės nenori kartu sėdėti, sako „mo-lis“. Kai atstumia, norisi visus mušti, kumščiai patys susigniauja. Už muštynes me-ta iš mokyklos. Nežinau, kodėl prie manęs visi lenda ir tyčiojasi“.

Surinkus šią medžiagą, Dovydui buvo pasiūlyta lankyti socialinių įgūdžių gru-pę. Pasiūlymą priėmė.

Dovydas „atrado save“ imtynėse. Pats susirado būrelį, užsirašė ir pradėjo lan-kyti. Tai atsispindi ir socialinių įgūdžių grafike Nr. 6 „Ilgalaičių tikslų numatymas ir alternatyvų įgyvendinimas“ (žr. priedą „Grafikai“ – Dovydas).

„Lino“ programoje sutiko dalyvauti tik paskutinę dieną.

Pateiksiu individualaus saviraiškos darbų aptarimo metu iškilusias pagrindines vaikų problemas:

- 1) baimė kalbėti,
- 2) baimė bendrauti,
- 3) baimė, kad parėjęs tėvas vėl išvays lauk,
- 4) sektos baimė,
- 5) griautinio baimė,
- 6) šunų baimė, baimė, kad mama išeis ir paliks,
- 7) neapykanta tam tėvui, kuris turi priklausomybę alkoholiui,
- 8) neapykanta tėvui, kuris paliko šeimą,
- 9) neapykanta močiutei dėl priekaištų,
- 10) neapykanta mokytojams,
- 11) neapykanta klasės draugams,
- 12) gėda paprašyti pagalbos,
- 13) gėda paklausti,
- 14) gėda dėl savo aprangos (skurdžios),
- 15) gėda, kad neturi ko valgyti,
- 16) gėda priimti pagalbą,
- 17) jaučiasi atstumtas tėvų,
- 18) jaučiasi atstumtas klasės draugų,
- 19) jaučiasi atstumtas draugų,
- 20) nenoras gyventi (suicidinės mintys).

Šį dailės terapijos etapą galima charakterizuoti žiūrint iš psichoanalitinės dailės terapijos pozicijos ir atrasti, kad esminis psichoanalitinės dailės terapijos tikslas - nesąmoninga daryti sąmoninga. Nesuvoktus išgyvenimus, nuoskaudas, pasąmoninę agresiją meninio proceso pagalba paversti suvoktu ir įvertintu patyrimu. (A.Brazauskaitė, 2000).

Ketvirtas etapas – konkretūs piešiniai

Jis svarbus tuo, kad tai paskutinis dailės terapijos laisvo piešimo metodo taikymo etapas. Jį vainikuoja vaikų pergalė, išreikšta konkrečiais piešiniais. Piešiniai dedikuojami konkrečiam asmeniui, dažniausiai tam, kurio nekenė, t.y. mamai arba tėvui. Ir, reikia pastebėti, jie tai daro su dideliu džiaugsmu.

Noriu pabrėžti, kad šiame etape visi vaikai, išskyrus Žygimantą ir Dovydą, dedikavo savo piešinius ne tik savo artimiesiems ir draugams, bet ir vaikams, sergantiems kraujo vėžiu ir gulintiems ligoninėje. Vadinasi, vaikai įgavo altruistiškumo, kuris lentelėje Nr. 1 nurodomas kaip sveikose šeimose augančių vaikų bruožas.

Dabar galima kalbėti apie vaikų, augančių nesveikose šeimose, būdingų bruožų, lentelėje Nr. 1 pozityvų pokytį, siejant juos su penktos ir šeštos socialinių įgūdžių skalės pozicijų grafikai.

Iš lentelės Nr. 1. pateikiu bruožus, būdingus vaikams, gyvenantiems priklausomybę nuo alkoholio turinčiose šeimose:

- *dažniausiai jie jaučiasi esą kitokie, nei kiti,*
- *jiems sunku atsipalaiduoti ir juokauti,*
- *turi sunkumų bendraujant,*
- *impulsyvūs, neieško alternatyvios veiklos ir nesprensdžia galimų padarinių,*
- *sunkiai siekia užsibrėžto tikslo,*
- *negali susikaupti,*
- *priešiški,*
- *agresyvūs kitiems arba sau,*
- *turi nepasitikėjimo savimi jausmą,*
- *nemyli arba nekenčia savo tėvų,*
- *praradę viltį būti mylimais ir reikalingais,*
- *turi mokymosi sunkumų.*

Visi šie nesveikų šeimų vaikams būdingi bruožai per šešių mėnesių dailės terapijos užsiėmimų ciklą išnyko visai arba liko labai neryškūs.

Eksperimentinėje grupėje dalyvaujančių vaikų, augančių nesveikose šeimose, bruožai pasikeitė. Juose atsiskleidė sveikose šeimose augantiems vaikams būdingos savybės:

- *laimingi (susirado draugų, atskleidė savo kūrybiškumą, priėmė sprendimą lankyti alternatyvią veiklą, kurioje galėtų geriausiai save išreikšti);*
- *draugiški (padeda vieni kitiems, jeigu kažkieno namuose yra išjungtas telefonas, mielai nueina į namus pranešti apie pasikeitusį susitikimo laiką ar pan.);*

- *myli savo tėvus (konkrečius piešinius dedikuoja tėvams, kurių anksčiau „nekenė“);*
- *gerai vertina save, (atskleidė savo kūrybiškumą ir priėmė sprendimą lankyti alternatyvią veiklą, kurioje galėtų geriausiai save išreikšti);*
- *pasitiki savimi (dalyvauja parodoje, dovanoja savo piešinius, su pasididžiavimu rodo juos savo draugams, pradėjo lankyti įvairius būrelius);*
- *gerai suvokia savo elgesį (nors dar labai sunkiai, bet vis tiek priima sprendimą, prieš tai įvertinę situaciją. Pvz., apsisprendimas dalyvauti „Lino“ programoje);*
- *altruistiški (prisimena, užjaučia sergančius vaikus, dedikuoja savo piešinius vaikams, sergantiems vėžiu ir gulintiems ligoninėje);*
- *moka bendrauti su kitais (įgiję pasitikėjimą savimi, vaikai džiaugiasi, kad pasikeitė jų santykiai mokykloje su draugais);*
- *gerai mokosi (pradėjo geriau mokytis);*
- *džiaugsmingos nuotaikos (šypsena vaikų veiduose).*

Teoriškai tai apibendrina E.Eriksono teiginys, kad „asmenybė tampa vis labiau diferencijuota ir hierarchiškai organizuota atsiskleidžiant jai tam tikroje aplinkoje. Brendimas ir visuomenės aspektacijos kartu sukelia aštuonias gyvenimo krizes, kurias vaikas ar vyresnis asmuo turi įveikti. Kiekviena sprendžiama problema yra geriau matoma tam tikroje stadijoje, tačiau ne tokia ryški ji egzistuoja visą gyvenimą“ (R.Žukauskienė, 1998). E.Eriksonas į vaiko elgesį žvelgė labai plačiai, t.y. jis teigė, kad „tam tikras vaiko elgesys priklauso nuo jo ankstesnio patyrimo, dabartinės situacijos, taip pat nuo kultūrinės aplinkos ir net visos visuomenės istorijos. Visi visuomenės lygiai, nuo tarptautinių ryšių bei nacionalinės politinės struktūros iki sąveikos šeimoje, veikia vaiko elgesį“.

Specialistų atsiliepimai apie dailės terapijos užsiėmimus

Edukologijos magistrė J. Tutytė: „Labai gerai, kad vaikai randa pripažinimą, o ne gatvės grupuotėse“ – 2001.03.20.

Socialinė darbuotoja R.Šulcaitė: „Dirbama kokybiškai. Tai matyti iš karto: iš vaikų elgesio, vaikų atsiliepimų, iš kontakto su vadovais“.

Edukologijos magistrė, programos savanorė V.Kunsmonaitė: „Nadežda iš pradžių neištarė nė žodžio, o dabar labai drąsiai reiškia savo mintis, daug kalba. Ona labai pasikeitė, išsivadavo iš kompleksų. Įvyko stiprus lūžis. Pasikeitė, kai padėjome nupirkti akinius. Negali atsidžiaugti, kad gerai mato“.

Pasitvirtino, kad dailės terapijos laisvo piešimo metodas yra tinkamas ir efektyvus dirbant su atstumtais ir uždariais vaikais, priklausančiais rizikos grupei, ir motyvuojant juos lankyti „Lino“ programą, ir siekiant konkrečių socialinės adaptacijos rezultatų.

Tyrimo rezultatų apibendrinimas ir išvados

Apibendrinant visus gautus tyrimo rezultatus – dailės terapijos laisvo piešimo metodo keturių etapų analizę susiejant su šešiais socialinių įgūdžių pozicijų grafika; tiriamųjų apklausos anketų apibendrintus duomenis – galime padaryti šias išvadas:

1. Dailės terapijos metodas – laisvas piešimas – tikrai yra tinkamas ir efektyvus dirbant su priklausančiais rizikos grupei atstumtais ir uždariais vaikais, motyvuojant juos lankyti prevencinę programą „Linas“. Visi (100 proc.) eksperimentinėje grupėje dalyvavę vaikai pradėjo lankyti „Lino“ programą. Dviejų vaikų apsisprendimui lankyti programą „Linas“ įtakos turėjo grupinis darbas. Šie vaikai tik dėl to, kad ir toliau liktų toje pačioje grupėje, nusprendė lankyti „Lino“ programą.

2. Dailės terapijos metodas – laisvas piešimas – tikrai yra tinkamas ir efektyvus, dirbant su priklausančiais rizikos grupei atstumtais ir uždariais vaikais, siekiant konkrečių socialinės adaptacijos rezultatų:

- Bendravimo įgūdžių gerinimo – susirado draugų ir palaiko su jais draugiškus santykius (žr. priedą Nr. 4).
- Problemos išsakymo (pripažinimo) – trečiojo laisvo piešimo etapo metu visi vaikai išsakė savo problemas, t.y. pripažino jas egzistuojant.
- Vaiko kūrybiškumo atskleidimas – 80 proc. eksperimentinėje grupėje dalyvavusių vaikų pasibaigus dailės terapijos užsiėmimams „atrado save“ įvairioje veikloje.
- Pakilo savęs vertinimas – 100 proc. eksperimentinėje grupėje dalyvavusių vaikų sutiko dalyvauti saviraiškos darbų parodose. Į parodas atsivedė ne tik savo tėvus, bet ir draugus, kuriems pasididžiuodami rodė savo piešinius. Tai patvirtina ir stebėjimo metu užfiksuotos vaikų replikos – „niekada negalvoju, kad galiu taip gražiai piešti“.
- Pasikeitė santykiai šeimoje (žr. priedą Nr. 4).

Rekomendacijos:

1) Tyrimo metu buvo pastebėta, kad vaikų saviraiškos darbų parodų organizavimas gali būti, kaip būdas užmegzti šiltą kontaktą su tėvais. Tėvai iš tiesų buvo labai patenkinti savo vaikų pasiekimais. Kai kartu su vaikais apžiūrėjo jų piešinius, jie tarsi naujai pažvelgė į savo vaikus. Tai labai sušildė vaikų – tėvų tarpusavio santykius.

2) Tyrimo pradžioje neturėjome tikslo atskleisti visas bio-psycho-socialines problemas, susijusias su vaiku ir jo artimiausia aplinka – šeima. Tačiau trečiojo etapo metu, individualiai aptariant piešinius, tokios problemos išryškėjo, atskleidė. Manau, kad individualaus piešinių aptarimo metu surinkta medžiaga gali būti panaudota sudarant socialinės paramos planą tiek vaikui, tiek jo šeimai. Be to, ši medžiaga gali būti naudinga visų institucijų darbuotojams, dirbantiems su rizikos grupėmis kaip papildomos informacijos šaltinis.

3) Dailės terapijos laisvo piešimo metodas gali būti galimybė:

- išreikšti savo paslėptus, slegiančius ir nepriimtinius jausmus. Pats piešimo procesas veikia atpalaiduojančiai. Tai pripažįsta dauguma eksperimentinės grupės dalyvių. Pvz., Natalija: „Aš visai nenorėjau piešti, nes nebuvo nuotaikos. Susipykau su drauge, bet pradėjau piešti ir nusiraminau“.

- išreikšti nesuvoktus vidinius konfliktus ir su jais susijusius jausmus. Ta pati mergaitė: „nenorėjau, kad toks piešinys būtų namuose, negaliu į jį žiūrėti. Ar galima jį suplėšyti?“

- sukurti specifinį (saugesnį, empatišką) kontaktą grupėje. Bendravimas dailės terapijos užsiėmimų metu vyksta piešiniais. Grupės nariai dažniausiai žiūri vienas į kito piešinius ir kalbasi apie juos. Bendrauja paduodami vieni kitiems dažus, popierių ar teptukus. Tai visuomet palengvina bendravimą ne tokiems komunikabiliems vaikams.

4) Tai, kad buvo tinkamai pasirinktas dailės terapijos laisvo piešimo metodas kaip pagalbinė veiklos kryptis dirbant su atstumtais ir uždariais vaikais, patvirtina eksperimentinės grupės vaikų mintys apie piešimą:

- galėčiau piešti nors ir visą naktį;
- man labai patinka piešti;
- piešiu todėl, kad gera;
- piešti smagu, įdomu, niekada neliūdna, visada piešiam tai, ką norim;
- piešti čia įdomu ir galima piešti ką norim. Norisi piešti ištisai, labai įdomu;
- piešti patinka, nes atsipalaiduojau, ką noriu, tą piešiu;
- piešti patinka todėl, kad čia aš atsipalaiduojau, jaučiuosi laisva ir linksma;
- čia aš atsipalaiduojau, didelis spalvų pasirinkimas;
- kaip spalvų šulinys.

Eksperimentinėje grupėje dalyvavę vaikai įgijo naują patirtį; suvokdami spalvas, matydami spalvų teikiamą grožį; patyrė kūrybinį džiaugsmą, kuris padidino savo vertės pojūtį; patenkino saviraiškos ir pripažinimo poreikius; dalyvavdami savo darbų parodose; išsivadavo iš užgniaužto pykčio ir neigiamų emocijų. Būtent visa tai padėjo vaikams išmokyti priimti sprendimus ir integruotis į visuomenę pasirenkant alternatyvią veiklą pagal savo poreikius įvairiuose būreliuose. Vaikai susirado draugų, nebijo pasakyti savo nuomonės, šeimoje pagerėjo santykiai su tėvais, broliais ir seserimis.

Santrauka

Per septynerius darbo su rizikos grupės vaikais metus susidūriau su vaikų socialinio uždarojo problema. Dėl savo uždarojo, atstumto, „nematomo“ šie vaikai negali priimti jiems siūlomos pagalbos, nors pagalba jiems akivaizdžiai reikalinga.

Darbe su vaikais buvo išbandyti įvairiausi metodai, tačiau efektyviausias dailės terapijos – laisvo piešimo – metodas. Taip kilo mintis rašyti šį darbą.

Darbo tikslas – parodyti dailės terapijos laisvo piešimo metodo tinkamumą ir efektyvumą dirbant su rizikos grupės (uždarois, atstumtais ir „nematomais“) vaikais.

Kokybinis tyrimas buvo atliktas su dvylikos (atstumtų, uždaro ir „nematomo“) vaikų eksperimentine grupe, taikant Howell socialinių įgūdžių kintamųjų skalę ir savo sudarytą keturių etapų piešinių dinamikos laike metodiką individualiai kiekvienam vaikui.

Pasitvirtino požiūris, kad kryptingai taikant dailės terapijos laisvo piešimo metodą darbe su rizikos grupės vaikais galima pasiekti konkrečių socialinių įgūdžių rezultatų ir įtakoti vaikų motyvaciją lankyti prevencinę „Lino“ programą:

1. Visi eksperimentinėje grupėje dalyvavę vaikai (100 proc.) pradėjo lankyti „Lino“ programą.

2. Eksperimentinėje grupėje dalyvavę vaikai realizuoja save įvairiuose būreliuose, susirado draugų, nebijo pasakyti savo nuomonės, pagerėjo santykiai šeimoje su tėvais, broliais ir seserimis, pozityvia linkme pakito ir vaikų savęs vertinimas (visi vaikai dalyvavo savo darbų parodose, lankė jas su savo draugais ir tėvais).

3. Per individualų piešinių aptarimą surinkta medžiaga yra labai informatyvi, todėl gali būti panaudota sudarant socialinės paramos planą tiek vaikui, tiek jo šeimai. Taip pat ją galėtų naudoti visų institucijų darbuotojai, dirbantys su rizikos grupės vaikais kaip papildomu informacijos šaltiniu.

Reziumė

During seven years of practical work with the risk group children I faced the problem of social reticence of reticence, repudiated and invisible children. The children cannot accept the suggested help although they obviously need such help. Various methods were tried when working with such children but the most effective appeared to be the art therapy free drawing method. In such a way the idea appeared to write this paper. The goal of the work was to reveal the suitability and effectiveness of the art therapy free drawing method working with the risk group (reticence, repudiated and invisible) children. The quality research was conducted with twelve (reticence, repudiated and invisible) children gathered in experimental group applying the Howell social skills alterations scale and our own (based on the practical experience) four stage drawings dynamics in time methodology applied individually for each child. The hypothesis suggested in the beginning of the activities, namely: it is possible to achieve concrete social skill results and effectively influence the children's motivation to participate in preventive „Linus“ programme when purposely applying art therapy free drawing method working with the risk group children – is fully confirmed:

1. All children who participated in the experimental group (100 %) started to participate in „Linus“ programme.

2. Children who participated in the experimental group revealed themselves in various hobby groups, they found friends, they are no more scared to express their opinion, their interrelations with parents became better as well as with sisters and brothers, children's self-evaluation changed positively too, (all children participated in the exhibitions of their works together with their friends and parents).

3. Material collected during the research individually discussing drawings is very informative and therefore can be used drawing up the social support plan both for a child or for his/her family. Also it can be used by employees of all institutions working with the risk group children as the source of additional information.

Priedas Nr. 1. Prevencinės programos „Linas“ pristatymas

Kompanijos „Mote och Dialog“ („Susitikimas ir dialogas“) vadovė Noomi Tonnang 25 metus dirbo su vaikais iš šeimų, kuriose tėvai turi priklausomybę nuo alkoholio. Ji paruošė prevencinę programą „Linas“ ir ją 1997 metais pristatė Lietuvoje. 1998 metais „Lino“ programa buvo išversta į lietuvių kalbą ir tais pat metais surengtas pirmos pakopos seminaras, kurio metu buvo mokomi pirmieji socialiniai darbuotojai dirbti su rizikos grupei priklausančiais vaikais. Išklause profesorės Noomi Tonnang kursą, jie gavo pirmos pakopos „Lino“ sertifikatus ir metodinę medžiagą. 2000 metais programa „Linas“ buvo pristatyta Švietimo ir mokslo ministerijos Sveikatos ugdymo ir kūno kultūros ekspertų komisijos vertinimui, siekiant patikrinti, ar programa tinka mokykloms. Programą buvo palankiai sutikta: „Lietuvos Respublikos švietimo ir mokslo ministerijos leista naudoti“.

Prevencinės programos „Linas“ metodo esmė – vaikystės gražinimas vaikui. Tai metodas, kuriuo siekiama pabrėžti vaiko teisę būti vaiku, kol reikia būti vaiku, o atsakomybę už tai, kas dedasi aplink, palikti suaugusiems.

Šio metodo tikslas – sudaryti vaikams sąlygas savo sielvartu ir skausmu pasidalinti su kitais vaikais, žaisti, lavinti savo sugebėjimus ir taip bent iš dalies atsikratyti atsakomybės ir kaltės jausmo dėl tėvų gyvenimo būdo. „Lino“ metodas įgyvendinamas pagal išsamiai aprašytą 18 susitikimų grupėse programą. Tai pasikalbėjimai, bendra veikla, pratimai, kurių metu vyksta pasaulio pažinimas, situacijų, jausmų nagrinėjimas. Tai realių buitinių situacijų atkūrimas grupėje ir mėginimas išspręsti problemas, kurias sukelia toji situacija. Trumpai šią programą galima apibūdinti taip: bendra veikla, situacijos atkūrimas, problemos sprendimas. Toks bendravimas yra savotiškas šeimos modelis. Ne tokios, kurią šie vaikai iš tikrųjų turi, o tokios, kurią norėtų turėti.

Programos „Linas“ susitikimų temos:

- visi kartu.
- aš ir mano šeima.
- mano jausmai.
- piktnaudžiavimas svaigalais ir priklausomybė nuo jų.
- mano kasdienybė ir mano aplinka.
- paslėpti, pamiršti arba išlieti...
- aš ir mano teisės.
- draugystė, vienvietė, liūdesys.
- aš esu nepakartojamas, tu esi nepakartojamas.

Visos šios temos kartojamos du kartus. Pirmą kartą temos liečiamos atsargiai, kad vaikai būtų apsaugoti nuo didelio atsivėrimo. Ypatingas dėmesys kreipiamas į vadovų nustatytus rėmus, korektiškai ir subtiliai pakreipiant pokalbį tinkama linkme. Antrą kartą tos pačios temos nagrinėjamos plačiau ir giliau, nes dabar grupėje vaikai bendrauja laisviau, ir noras išsakyti ir pasidalinti gimsta natūraliai. Po pasidalinimų ir pokalbių vaikai jaučiasi saugesni, nes bendraudami jie vienas kitą išlaisvina iš kaltės ir gėdos jausmo.

Vykdančios šią programą pripažįsta jos veiksmingumą ir naudą.

Priedas Nr. 2 (Archyvinė medžiaga)

Vilniaus arkivyskupijos šeimos centras Vilnius, 1999

A T A S K A I T A

„Lino“ darbo grupių aptariamoji medžiaga

Kilusios problemos

1. Ne visi vaikai galėjo visiškai dalyvauti grupiniame darbe pagal „Lino“ programos metodą dėl:
 - savo uždarmo (tyliai sėdėdavo per visus užsiėmimus; sutiko tik piešti, karpyti, klijuoti, lipdyti);

- problemos neigimo (neigė faktą, kad šeimos nariai girtauja);
 - nepasitikėjimo (gėdijosi grupės dalyvių, keikėsi);
 - apatijos („man neįdomu“, „aš nenoriu“). Dėl šių priežasčių vaikams padėti negalėjome.
2. Vienoje grupėje susirinko labai agresyvūs ir labai uždari vaikai. Jie vieni kitiems trukdė.
 3. Vedant užsiėmimus darbo grupėje temomis – „Paslėpti, pamiršti arba išlieti...“; „Draugystė, vienvietė, liūdesys“; „Mano jausmai“ – labai trūko psichologo, kuris galėtų dalyvauti šių pokalbių metu ir užfiksuotų vaikų išsakytas mintis, o po to suteiktų kvalifikuotą pagalbą.
 4. Disfunkcinėse šeimose gyvenantys vaikai nemoka gyventi pagal visuomenėje priimtas socialines normas. Seksas, smurtas, alkoholis ir narkotikai šiems vaikams – normalus reiškinys. Klausimas – kaip vaikams sudaryti sąlygas pažinti save ir įgyti kitokią gyvenimo patirtį?
 5. Finansavimo problema. Negalėjome vaikams suteikti galimybės lįdyti, karpyti ir t.t. pagal jų poreikius, nes neturėjome pakankamai pinigų įsigyti papildomoms priemonėms.
 6. Pasibaigus programai daugelis vaikų norėtų rinktis toliau ir dalyvauti kitose programose.

IŠVADOS IR PASIŪLYMAI (Archyvinė medžiaga)

1. Renkant vaikus į grupę darbu pagal „Lino“ programos metodą, diferencijuoti juos pagal elgesį:
 - aiškiai išreikštas agresyvus elgesys,
 - mažiau išreikštas agresyvus elgesys,
 - uždary, nematomų (esančių šešėlyje) vaikų grupė.
2. Diferencijuotoms pagal elgesį vaikų grupėms įvesti papildomas veiklos kryptis:
 - piešimas,
 - pokalbiai iš anksto numatytomis temomis,
 - rankdarbiai,
 - išvykos į gamtą.
3. Į darbą su vaikų grupe kaip savanorius įtraukti psichologą ir teologą, kurie padėtų dirbti aptariant sunkiausias temas:
 - draugystė, vienvietė, liūdesys,
 - mano jausmai,
 - paslėpti, pamiršti arba išlieti.
4. Atrasti naujus kelius ir metodus, kaip atrinkti šešėlyje esančius bejėgius vaikus.
5. Rasti būdų, kaip sudominti bejėgius (uždarys) vaikus ir atvesti juos į grupę, dirbančią pagal „Lino“ programą.
6. Rasti tokią veiklos kryptį, kuri padėtų vaikams įgyti kitokią (nedestruktyvia) gyvenimo patirtį, pažinti save ir supantį pasaulį.
7. Rasti metodą, kuris įgalintų vaikus atsiverti, nugalėti savo uždumą, kad būtų galima padėti jiems įvardinti savo jausmus.
8. Sudaryti sąlygas socialiniams darbuotojams, dirbantiems pagal „Lino“ programos metodą, galimybę kelti kvalifikaciją ir dalintis savo darbo patirtimi su kitomis mieste dirbančiomis komandomis.

Vilniaus arkivyskupijos šeimos centro papildomų veiklos kryptų tyrimas

(darbas su rizikos grupei priklausančiais vaikais)

Archyvinė medžiaga. Praktikos ataskaitos, 2000.

Tyrimo tikslas – išryškinti vaikų, lankančių šeimos centrą, poreikius ir numatyti papildomą veiklos kryptį dirbant su atstumtais ir uždarysiais vaikais, priklausančiais rizikos grupei.

Anketoje nurodoma: tyrimo duomenys bus naudojami:

1. Įvedant papildomas veiklos kryptis šeimos centre.
2. Kuriant naują darbo su vaikais iš probleminių šeimų prevencinę programą.
3. Naudojami diplominiame darbe „Dailės terapijos metodo – laisvas piešimas – naudojimo efektyvumas dirbant su rizikos grupei priklausančiais vaikais“. Kitais tikslais tyrimo duomenys nebus naudojami. Be to, ši anketa yra anoniminė ir Tau jos pasirašyti nereikės. Tavo pageidavimu, tyrimą atliekantis asmuo gali padėti užpildyti Tavo pasirinktą klausimyną.

Dėkojame Tau, kad sutikai dalyvauti mūsų apklausoje, nes Tavo atsakymas mums yra ypač svarbus.

Tau tinkantį pateiktą anketoje atsakymą pabrauk.

ANKETŲ PAVYZDŽIAI

I. Tavo laisvalaikis

1. Kaip sužinojai apie šeimos centro programą ?
 - perskaičiau skelbime
 - pasiūlė tėvai – pasiūlė mokytojai
 - pasiūlė socialinis darbuotojas
 - pasiūlė Vaikų teisių apsaugos tarnybos inspektorė
 - kita.....
2. Ar lankai dar kokį nors būrelį kitur? (jeigu „taip“ – nurodyk kokį būrelį ir kur?)
 - taip.....
 - ne.....
3. Kokius užsiėmimus ar būrelius dar norėtum lankyti?
 - piešimo
 - muzikos
 - keramikos
 - dramos
 - sporto
 - rankdarbių
 - kita.....
4. Ką mėgsti kurti?
 - eilėraščius
 - anekdotus ir linksmas istorijas
 - drožinius
 - lipdinius iš molio
 - piešinius
 - spektaklius
 - kita.....

II. Tavo duomenys

1. Kiek tau metų? (įrašyk skaičių)
2. Kokia tavo lytis?

- vyras
- moteris

III. Ar norėtum lankyti „Lino“ programą, skirtą vaikams, kurių tėvai piktnaudžiauja alkoholiu?

- taip
- ne

Tyrimo data.....

Priedas Nr. 3. (Archyvinė medžiaga. Praktikos ataskaitos, 2000). Vilniaus arkivyskupijos šeimos centro papildomų veiklos krypčių tyrimo, dirbant su rizikos grupei priklausančiais vaikais

APIBENDRINIMAS

Pateiktų anketų duomenys

I. Tavo laisvalaikis

1. Kaip sužinojai apie šeimos centro programą?
Pasiūlė socialinis darbuotojas – 100 %
2. Ar lankai dar kokį nors būrelį kitur? (jeigu „taip“ – nurodyk kokį būrelį ir kur?)
 - taip – 10 % – šokių būrelį.
 - ne – 90 %
3. Kokius užsiėmimus ar būrelius dar norėtum lankyti?
 - muzikos – 30 %
 - dramos – 30 %
 - sporto – 50 %
 - baseiną – 10 %
 - diskoteką – 10 %
 - piešimo – 80 %
4. Ką mėgsti kurti?
 - eilėraščius – 45 %
 - anekdotus ir linksmas istorijas – 10 %
 - piešti – 80 %

II. Tavo duomenys

1. Kiek tau metų?
 - 10 metų – 25 %
 - 11 metų – 25 %
 - 12 metų – 25 %
 - 13 metų – 25 %

2. Kokia tavo lytis?
vyras – 25 %
moteris – 75 %

III. Ar norėtum lankyti „Lino“ programą, skirtą vaikams, kurių tėvai piktnaudžiauja alkoholiu?

- taip – 0 %
- ne – 100 %

Išvados:

1. Atstumti ir uždari vaikai, priklausantys rizikos grupei, nenori lankyti programos „Linas“.
2. Iš apklausos duomenų matyti, kad vaikai labai mėgsta piešti – 80 % apklaustųjų norėtų lankyti piešimo būrelį.

Priedas Nr. 4. Apklausos – interviu su dailės terapijos programoje dalyvavusiais vaikais paskutinio susitikimo metu

Atsakymų apibendrinimas

1. Ar pradėjai lankyti kitus būrelius?
 - taip – 90 % („prieš ateinant čia, aš jau lankiau šokius“ – Aurelija)
 - ne – 10 %
2. Ar dabar turi daugiau draugų?

- taip – 100 %
3. Ar dabar gali lengvai rasti kontaktą su kitais vaikais?
- taip – 100 % („Gera sutariu su draugais“ – Dovydas; „Žymiai geriau“ – Aurelija)
4. Ar pasikeitė tavo santykiai su draugais klasėje?
- taip – 70 %
- („Geriau sekasi mokslai, berniukai mažiau muša, pravardžiuoja“ – Ona; „Pasikeitė. Aš tapau laimingesnė“ – Neringa; „Aišku žymiai pagerėjo“ – Dovydas; „Geriau su jais bendrauju“ – Arūnas; „Aš pati pasikeičiau“ – Nadežda; „Aišku žymiai pagerėjo, geriau su jais drauguju“ Aurelija; „Taip“ – Ala; „Kaip kas“ – Birutė, Elisas; „Nežinau“ – 30 % (Nadežda, Anastazija, Žygimantas).
5. Ar pasikeitė mano ir mano šeimos santykiai?
- taip – 80 %
- („Tėvus geriau suprantu, pasidariau linksmesnė, aš jau ne tokia jautri, kaip buvau anksčiau“ – Aurelija; „Su mama daugiau bendrauju, valgome „Caritas“ valgykloje, jautriau priimu“ – Nadežda; „labai gerai“ – Ala).
- ne – 10 % (Dovydas; „Dabar nesuprantu, kodėl pykstasi tėvai“ 10 % Neringa).
6. Kas labiausiai patiko užsiėmimų metu?
- aptarinėti temas – 70 % (Ona, Anastazija, Birutė, Neringa, Arūnas, Aurelija, Ala);
 - piešimas – 50 % (Nadežda, Žygimantas Dovydas, Elisas, Dalia);
 - malda su žvakėmis ir linkėjimai – 10 % (Ona).
7. Kokia tema nedrįsai diskutuoti?
- tokių temų nebuvo – 80 %;
 - apie šeimą – 20 % (Ona, Aurelija).
8. Ar dabar žinai kokį būrelį lankysi?
- taip – 80% (šokius – Birutė, Aurelija, Neringa, Dalia, Nadežda;
 - muziką – Ona; imtynes – Dovydas;
 - lauko tenisą – Elisas; breiką – Arūnas);
 - ne – 20% (Žygimantas, Ala).
9. Ar norėtum savo kūrinį matyti vaikų kūrybos rinktinėje?
- kabai norėčiau – 20 %;
 - norėčiau – 70 %;
 - nežinau – 10 %.
10. Kam norėtum padovanoti šitą knygelę? Išvardink visus asmenis pagal svarbą:
- draugams, žmonėms, šeimai (Ala);
 - sergantiems vėžiu vaikams (Anastazija);
 - draugams, vargšams (Nadežda);
 - Donatai, sau ir visiems likusiems (Aurelija);
 - kaimynei, draugams, ligoniams, kurie mano, kad neišgis (Birutė);
 - mamai, tetai Marytei ir krikšto mamai (Ona);
 - geriems žmonėms, kurie tiki Dievą (Neringa).
11. Ar atsispyrei ir pasakei „ne“ draugams, kurie siūlė narkotikų, parūkyti, išgerti ir pan.?
- siūlė rūkyti – 50 %; atsisakė – 50 % (Aurelija, Anastazija, Ona, Neringa, Dovydas);
 - siūlė išgerti – 30 %; atsisakė – 30 % (Neringa);
 - nieko nesiūlė – 20 % (Nadežda).
13. Ar siūlė tau išgerti alkoholio tėvai?
- taip – 70 % (Neringa, Birutė, Ala, Arūnas, Dovydas, Dalia, Aurelija, Žygimantas);
 - ne – 30 % (Ona, Nadežda, Elisas, Anastazija).
14. Ar bandei rūkyti?

- taip – 100 % (daugiausiai būdami 6-7 metų).
15. Ar dabar rūkai?
- ne – 100 %.
16. Ar norėtum lankyti „Lino“ programą, skirtą vaikams, kurių tėvai turi priklausomybę nuo alkoholio?
- taip – 80 %;
 - ne – 20 % („Man skaudu apie tai kalbėti“ – Aurelija; „Nenoriu ten eiti, bet eisiu, nes beveik visi ten eina“ – Nadežda).

Priedas Nr. 5 Asmeninė patirtis, įgyta dirbant su smurtą patyrusiais vaikais

Su rizikos grupei priklausančių vaikų problema pirmą kartą susidūriau tada, kai į savo šeimą laikinai globai priimdavome vaikus, patyrusius psichologinį, fizinį smurtą ir seksualinę prievartą. Nuo 1994 metų Palangoje pradėjau dirbti su smurtą patyrusiais vaikais. Mūsų šeima bendradarbiavo su Vaikų globos namais ir Palangos miesto vaikų teisių tarnyba. Per penkerius metus mūsų šeima laikinai globai buvo priėmusi 12 vaikų, patyrusių fizinį, psichologinį ir seksualinį smurtą. Vaikai buvo uždari, nekalbūs, nepasitikintys ir jautėsi atstumti. Pokalbių su psichologu ar psichoterapeutu griežtai atsisakydavo. Laikinos globos šeimoje tikslas – reabilitacija, socialinė ir dvasinė pagalba, teisingos šeimos patirties perdavimas. Šiems tikslams įgyvendinti buvo naudotos įvairios priemonės: žaidimai, vaidinimai, žygiai į gamtą, iškylos, spalvotų burbulų pūtimas, piešimas ir t.t. Ypatingus atvejus aptardavome su Palangos pradinės mokyklos, kurioje mokydavosi laikinai globai atvykę vaikai, psichologe.

Gyvenamosios vietos pakeitimas ir ypatingas dėmesys šeimoje padėdavo vaikams atsigausti po patirto streso. Vaikams labai patikdavo eiti į mokyklą, kurioje buvo sudarytos visos sąlygos mokytis ir sveikti (tuo rūpinosi Palangos pradinės mokyklos direktorė Angelė Komarova).

Pastebėjome, kad į žodį „mama“ vaikai reaguodavo skaudžiai – nuleisdavo akis, sugniauždavo kumščius, kietai sučiaupdavo lūpas ir toliau nesikalbėdavo. Vieni imdavo elgtis agresyviai – trankyti durimis, keiktis; kiti užsidarydavo savo kambaryje ir tyliai verkėdavo.

Tokia visų vaikų reakcija į žodį „mama“ padėjo mums suprasti, kad vaikas negali atleisti savo mamai ir tą jausmą, kartu su pykčiu ir nusivylimu, slepia savyje.

Taip pirmą kartą praktiškai susidūriau su klausimu – kaip padėti vaikui atleisti?

Šeimoje su vaikais labai daug piešdavome. Piešimui naudojome įvairias priemones: spalvotus pieštukus, kreidutes, spalvotus rašiklius. Vaikų poreikis piešti buvo didžiulis – piešimui vaikai skirdavo didesnę savo laisvo laiko dalį, piešdavo ilgai ir daug. Per kelis kartus sunaudodavo visą dėžutę akvarelės arba guašo. Pastebėjau, kad piešimo proceso metu vaikai nurimsta, atsipalaiduoja, užsimiršta, vakare greičiau užmiega, naktį nesiblaško.

Pradėjome ieškoti galimybių, kaip įrengti dailės studiją, svarstyti, kokį metodą taikyti atstumtiems, smurtą patyrusiems vaikams, kurie nenori artimo kontakto, bendrauja „per atstumą“, nori dėmesio, bet mažai kalba. Su jais reikia tiesiog būti, sukurti saugią aplinką, naudoti nedirektyvius bendravimo modelius. Išsiaiškinome, kad vaikai nori piešti „ką nors“ ir „daug“.

Atsiliėpdami į vaikų poreikius, pradėjome naudoti „laisvo piešimo“ metodą. Pradėjome dirbti su meno terapeute Rasa Užpelkyte (Palangos S.Vainiūno meno mokyklos dailės skyriaus tapybos mokytoja).

Mūsų pasirinktas metodas pasiteisino. Buvo pasiekti konkretūs rezultatai. Po tam tikro laiko vaikai „išsipiešė“ ir „išsipasakojo“. Noras išsipasakoti kiekvienam vaikui atėdavo individualiai. Pirmos vaikų ištartas frazės buvo tos pačios: „aš nekenčiu savo tėvo“, „aš nekenčiu savo mamos“, „mane paliko“, „mane atstūmė“, „mane išdavė“. Tačiau po keleto darbo mėnesių tie patys vaikai jau dedikavo savo piešinius „Mylimai mamai“, „Mylimai sesute“ ir t.t.

Priedas Nr. 6

Grafikai

Socialiniai įgūdžiai

Šiame priede pateiksime 4 vaikų socialinių įgūdžių grafikus.

1) Bendravimo iniciatyvumas bei jo palaikymas – elgesys, kuris inicijotų ir palaikytų bendravimą, padėtų užmegzti pokalbį: pasisveikinimas, pagalbos pasiūlymas, pagalbos prašymas, atsakymas, klausimas.

2) Taisyklių laikymasis – minimalių taisyklių laikymasis, vadovo klausymas, žodinių nurodymų laikymasis.

3) Informacijos suteikimas – elgesys, kuomet informacija išreiškiama jausmais, atsakymas į klausimą, ko nors parodymas, susidomėjimo aplinka rodymas, jausmų reiškimas ir pan.

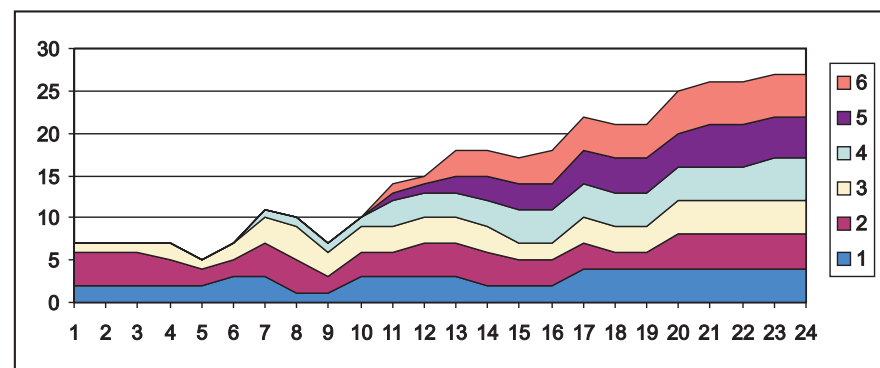
4) Pasirinkimas – elgesys, kuris leidžia pasirinkti sprendimą iš kelių alternatyvų: pirmenybės kam nors suteikimas, alternatyvos pasirinkimas, tikslo nustatymas. Šiuo atveju – tiriamojo sutikimas kalbėti apie piešinį siejant jį arba nesiejant su savo problema.

5) Situacijos užbaigimas-pradėjimas – elgesys, kuris užbaigia bendravimą ar leidžia pasitraukti: įsitraukimas į kitą veiklą, kai užbaigiama viena, šiuo atveju: pasibaigus dailės terapijos užsiėmimams įsitraukti į preventinės programos „Linus“ grupę.

6) Problemų sprendimas – elgesys, kuris leidžia surasti, įvertinti ir įgyvendinti sprendimą: alternatyvų įgyvendinimą, ilgalaikių tikslų nustatymas. Šiuo atveju, atsiskleidus vaikų kūrybiškumui, vaiko sugebėjimas pasirinkti tolimesnę veiklą, t.y. užsirašyti į būrelį, kuriame galėtų save išreikšti.

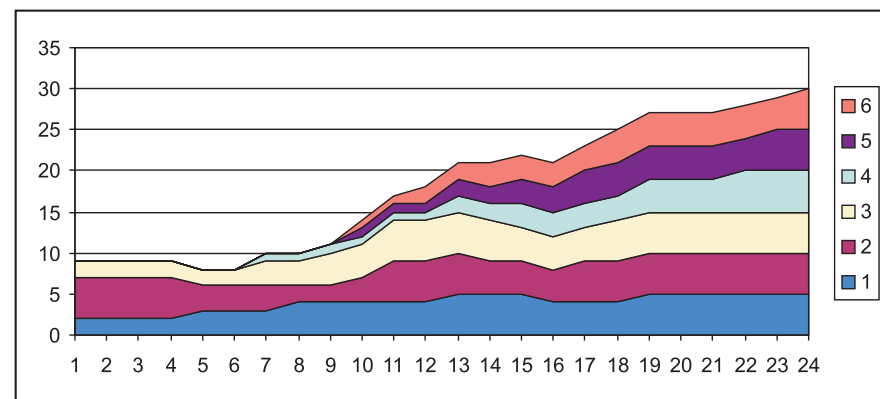
Arūnas, 11 m.

Soc. įgūdžiai	Užsiėmimų skaičius Arūnas 11 m.																							
	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15	16	17	18	19	20	21	22	23	24
1	2	2	2	2	2	3	3	1	1	3	3	3	3	2	2	2	4	4	4	4	4	4	4	4
2	4	4	4	3	2	2	4	4	2	3	3	4	4	4	3	3	3	2	2	4	4	4	4	4
3	1	1	1	2	1	2	3	4	3	3	3	3	3	3	2	2	3	3	3	4	4	4	4	4
4	0	0	0	0	0	0	1	1	1	1	3	3	3	3	4	4	4	4	4	4	4	4	5	5
5	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	1	2	3	3	3	4	4	4	4	4	4	5	5	5
6	5	5	5	5	5	5	5	5	5	5	5	5	5	5	5	5	5	5	5	5	5	5	5	5



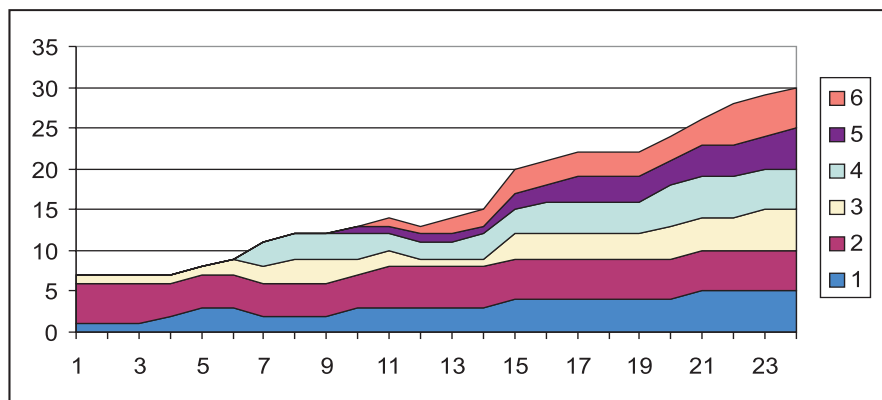
Neringa, 12 m.

Soc. įgūdžiai	Užsiėmimų skaičius Neringa 12 m.																							
	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15	16	17	18	19	20	21	22	23	24
1	2	2	2	2	3	3	3	4	4	4	4	4	5	5	5	4	4	4	5	5	5	5	5	5
2	5	5	5	5	3	3	3	2	2	3	5	5	5	4	4	4	5	5	5	5	5	5	5	5
3	2	2	2	2	2	2	3	3	4	4	5	5	5	5	4	4	4	5	5	5	5	5	5	5
4	0	0	0	0	0	0	1	1	1	1	1	1	2	2	3	3	3	3	4	4	4	5	5	5
5	0	0	0	0	0	0	0	0	0	1	1	1	2	2	3	3	4	4	4	4	4	4	5	5
6	0	0	0	0	0	0	0	0	0	1	1	2	2	3	3	3	3	4	4	4	4	4	4	5



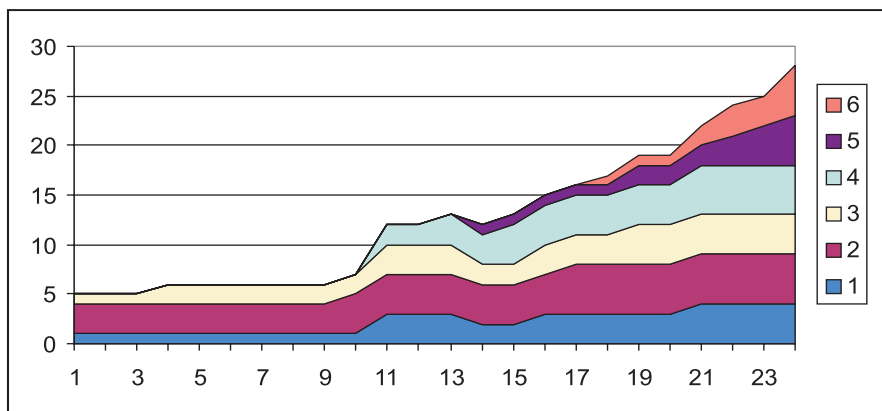
Birutė, 12 m.

Soc. įgūdžiai	Užsiėmimų skaičius Birutė 12 m.																							
	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15	16	17	18	19	20	21	22	23	24
1	1	1	1	1	2	3	3	2	2	2	3	3	3	3	3	4	4	4	4	4	5	5	5	5
2	5	5	5	4	4	4	4	4	4	4	5	5	5	5	5	5	5	5	5	5	5	5	5	5
3	1	1	1	1	1	2	2	3	3	2	2	1	1	1	3	3	3	3	3	4	4	4	5	5
4	0	0	0	0	0	0	0	3	3	3	3	2	2	2	3	3	4	4	4	4	5	5	5	5
5	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	1	1	1	1	1	2	2	3	3	3	3	4	4	4
6	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	1	1	2	2	3	3	3	3	3	3	5	5	5



Nadežda, 12 m.

Soc. įgūdžiai	Užsiėmimų skaičius Nadežda 12 m.																							
	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15	16	17	18	19	20	21	22	23	24
1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	3	3	3	2	2	3	3	3	3	3	4	4	4	4
2	3	3	3	3	3	3	3	3	3	3	4	4	4	4	4	4	5	5	5	5	5	5	5	5
3	1	1	1	2	2	2	2	2	2	2	3	3	3	2	2	3	3	3	4	4	4	4	4	4
4	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	2	2	3	3	4	4	4	4	4	4	5	5	5	5
5	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	1	1	1	1	1	2	2	2	3	4
6	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	1	1	1	2	3	3



Priedas. Nr. 7

Vaikų saviraiškos darbai

Piešinių buvo labai daug, todėl šiame leidinyje negalime pateikti kiekvieno vaiko individualios piešinių dinamikos laike iliustracijos.

Vaikų saviraiškos darbai iliustracijoms šiame leidinyje parinkti pagal keturis piešinio dinamikos laike etapus:

I etapas – tamsūs piešiniai (vaikai jų nepriima, stuma į šalį, suplėšo);

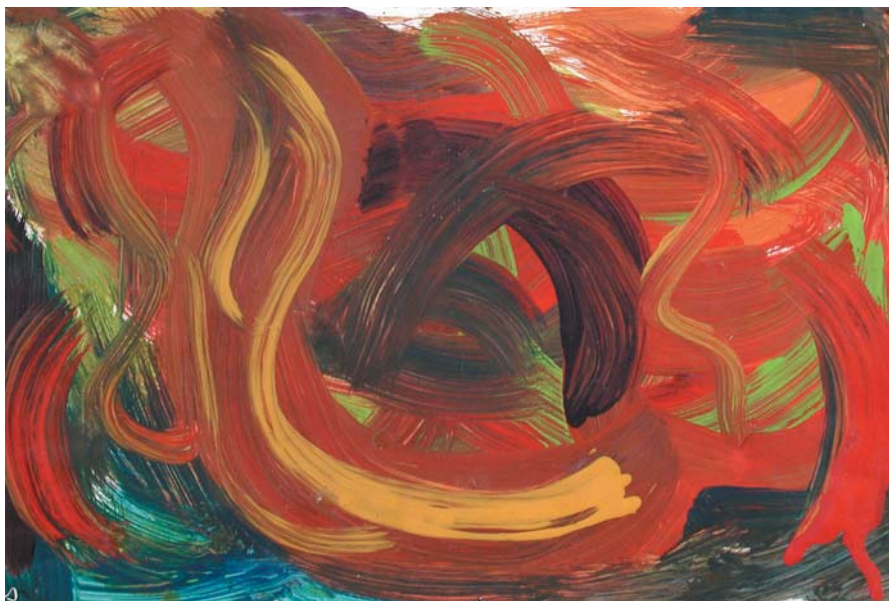
II etapas – šviesesni piešiniai (vaikai juos priima, kalba apie juos, bet dar nesusieja su savo problemomis);

III etapas – šviesūs piešiniai (vaikai juos priima, kalba apie juos, susieja su savo problemomis);

IV etapas – konkretūs piešiniai (vaikai juos dedikuoja savo artimiesiems ir draugams).

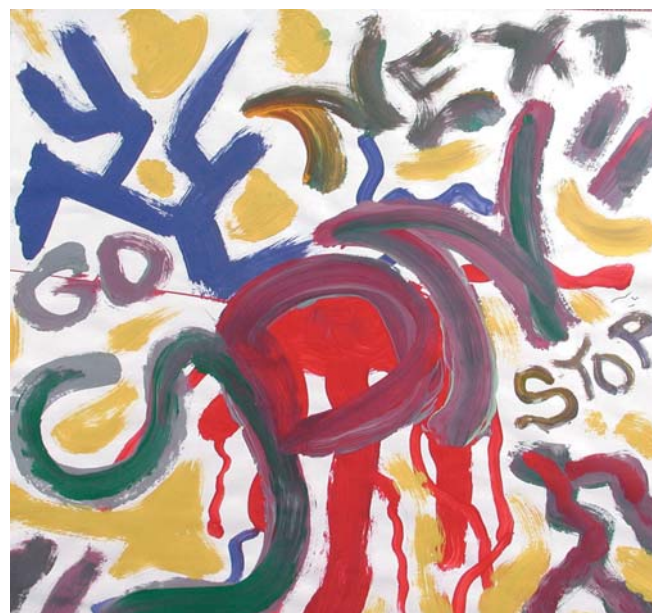
Priede papildomai pateikti šie piešiniai:

- Arūno trijų etapų saviraiškos darbai, kurie geriausiai atspindi piešinio dinamiką laike.
- Lytėjimo stoką kompensuojantys piešiniai (piešta rankomis).
- Piešiniai atspindintys gynybos mechanizmų formavimąsi laike.

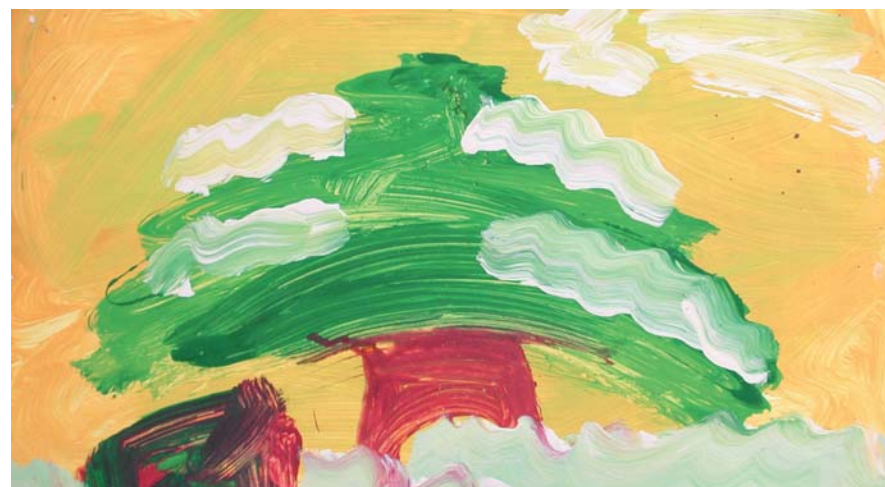




Šiame piešinyje atsispindi „taškymo“ ir „varvinimo“ technika, kurią vaikai atranda patys





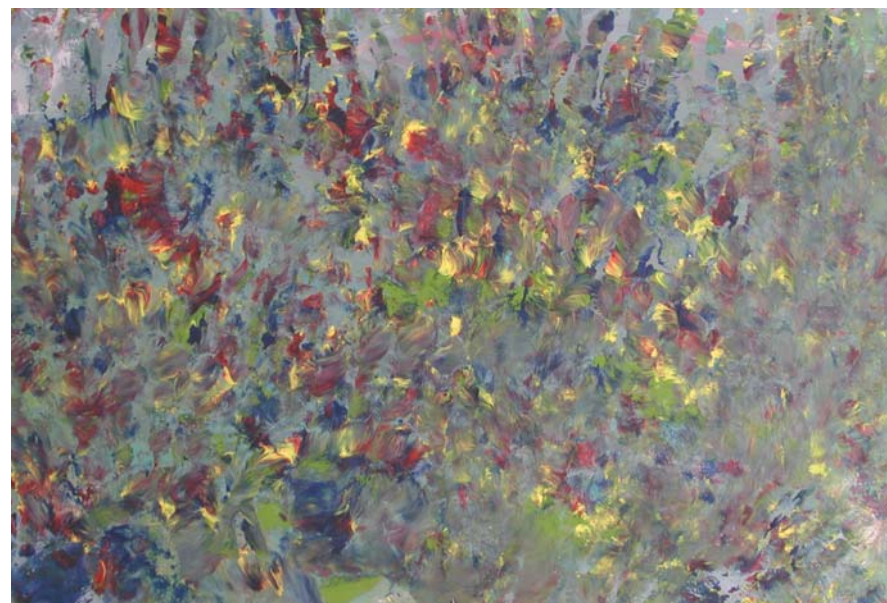




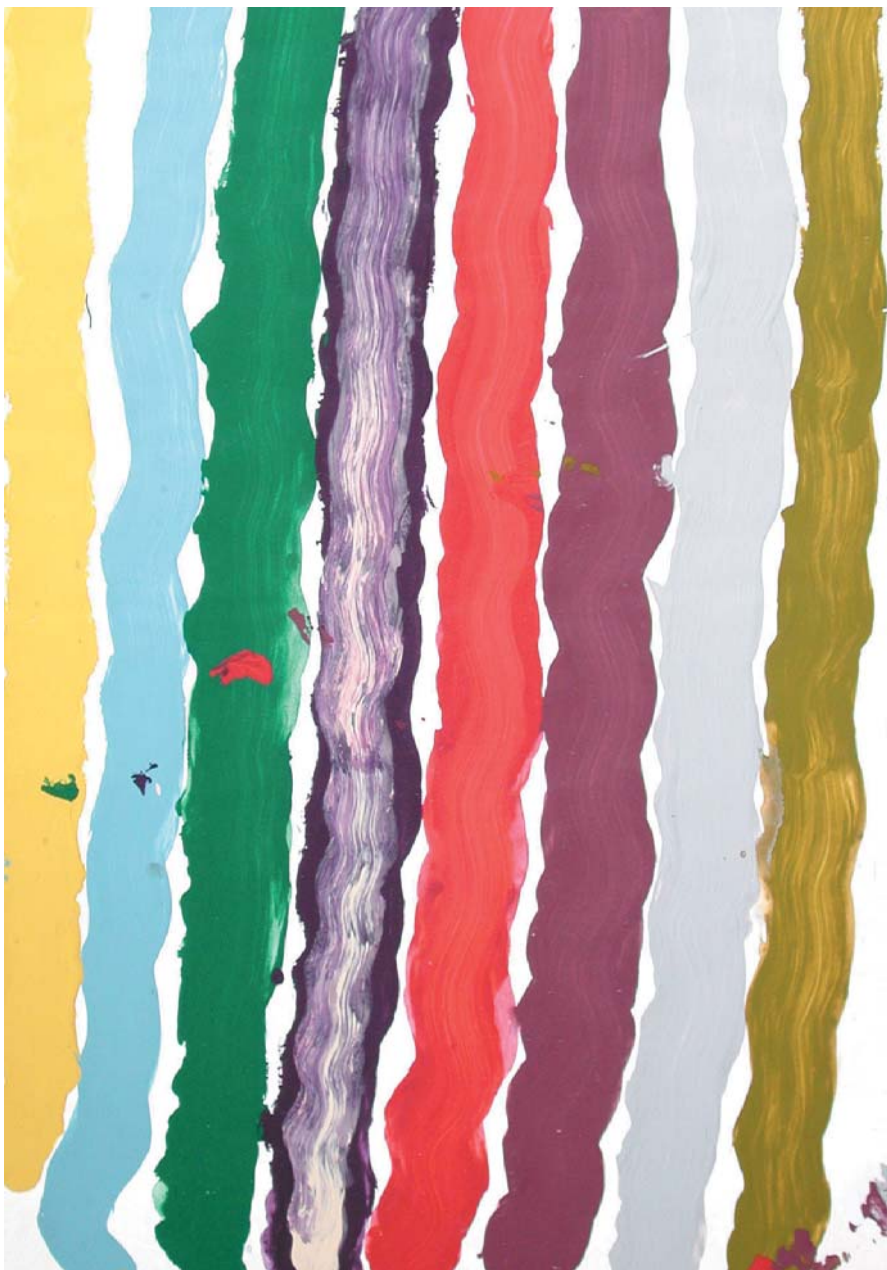
Lytėjimo stoką kompensuojantys piešiniai
Piešta rankomis



Lytėjimo stoką kompensuojantys piešiniai
Piešta rankomis



Piešiniai atspindintys gynybos mechanizmų formavimąsi laike
Piešė 13 m. mergaitė užsiėmimų pradžioje



Piešiniai atspindintys gynybos mechanizmų formavimąsi laike
Piešė ta pati 13 m. mergaitė po 5 mėn.



*Lytėjimo stoką kompensuojantys piešiniai
(piešta rankomis)*



*Lytėjimo stoką kompensuojantys piešiniai
(piešta rankomis)*



Literatūros sąrašas

1. Bogdanovič. A. Psichinę negalią turinčių asmenų adaptyvus elgesys ir menų terapija. Bakalauro darbas. Vilnius: VU Socialinio darbo katedra, 1999.
2. Brazauskaitė A. Žymaus ir vidutinio protinio atsilikimo vaikų savivokos ugdymas daile. Daktaro disertacija. Vilnius: Pedagoginis universitetas, 2000.
3. Brochman I. Vaikų piešinių paslaptys. Vilnius: Presvika, 1998.
4. Gailienė D., Bulotaitė L., Sturlienė N. Aš myliu kiekvieną vaiką. Vilnius: Valstybinės leidybos centras, 1996.
5. Fiurst M. Psichologija. Vilnius: LUMEN, 1998.
6. Gombrich E. M. Meno istorija. Vilnius: Alma littera, 1995.
7. Grozinger W. Braižymas, piešimas, tapymas. Vilnius, 1996.
8. Gudaitė G. Įvadas į analitinę psichologiją. Vilnius: VU leidykla, 1997.
9. Gučas A. Vaiko ir paauglio psichologija. Kaunas: Šviesa, 1990.
10. Indriūnienė J. Alkoholikų ir narkomanų socialinė reabilitacija. Bakalauro darbas. Vilnius: VU Socialinio darbo katedra, 2000.
11. Jusienė R. Kūdikių vystymasis ir ryšiai su motina pirmaisiais gyvenimo metais. „Psichologija“, 1995, Nr.14.
12. Leliūgienė I. Žmogus ir socialinė aplinka. Kaunas, 1997.
13. Nissen J.F. Nematomas dramblys. Vilnius, 1997.
14. Plužek Z. Pastoracinė psichologija. Vilnius, 1996.
15. Polukordienė O.K. Meno terapija – Kn. Grupinė psichoterapija Lietuvoje. Sud. R. Kočiūnas, Vilnius: VARECTA, 1999.
16. Talutytė D. Sutrikusio intelekto jaunuolių socialiniai įgūdžiai. Diplominis darbas. Vilnius: VU Psichologijos katedra, 1997.
17. Tonnang N. „Linai“. Vadovas atpažįstant, suprantant ir remiant piktnaudžiaujančių vaikaičių tėvų vaikus. Vilnius, 1998.
18. Trimakas K. A. Asmenybės raida gyvenime. Kaunas: Tarpdiecezinės katechetikos komisijos leidykla, 1997.
19. Vaikų teisių konvencija. Vilnius: Vaikų teisių informacijos centras, 1999.
20. Woititz J. G. Suaugę alkoholikų vaikai. Kaunas: DARGENIS, 1999.
21. Woydylo E. Menas atleisti. Vilnius: LUMEN, 1998.
22. Winnicott D. W. Vaikas, šeima, išorinis pasaulis. Vilnius: VARECTA, 2000.
23. Žukauskienė R. Raidos psichologija. Vilnius: Margi raštai, 1998.
24. Anderson E.F. Art for all children. SPRINGFIELD, 1992.
25. Case C. and T. Dalley. The hand book of art therapy. Tavistock: Routlenge, 1997.
26. Case C. and T. Dalley. Working with children in art therapy. London and New York, 1990.
27. Howell K.W. Teaching and decision making. Curriculum – Based evaluation. Mada cay Morehead, 1993.
28. Kopytin A.I. Praktikum po art terapii. Sankt Peterburg: Piter, 2000.



Preveninių programų studija
(su meno terapijos metodų taikymu)
„Rafaelis“

Sąskaita norintiems paremti „Rafaelio“ veiklą:

AB Vilniaus bankas, *Vilniaus filialas*
Filialo kodas 260101777, a/s litais 11700392, a/s valiuta 157089074